

ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ:

Η Περίπτωση των Κρατών της
Νοτιοανατολικής Μεσογείου

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ
ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΗΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Πτυγιακή Εργασία

Επιβλέπων Καθηγητής: Α. Κόντης

Έτος: 2016/17

Όνοματεπώνυμο: Κυρίου Σοφία

A.M: 1342201200143

“Sī vīs pacem, para bellum”,
‘If you want peace, prepare for war’

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Εισαγωγή.....	7
2. Ενέργεια και Εξωτερική Πολιτική.....	8
2.1 Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις.....	8
2.2 Διεθνής Πολιτική Οικονομία της Ενέργειας.....	10
2.3 Ενέργεια και εξωτερική πολιτική: Σχέση Συνεργασίας ή Σύγκρουσης;.....	13
3. Η Γεωπολιτική Σημασία της Ενέργειας για τα Κράτη της Νοτιοανατολικής Μεσογείου.....	15
3.1 Η Ανακάλυψη ενεργειακών αποθεμάτων στις Αποκλειστικές Οικονομικές Ζώνες του Ισραήλ και της Κύπρου.....	16
3.2 Ο ρόλος της Ελλάδας.....	19
3.2.1 Οι προσπάθειες της Ελλάδας να αναπτύξει την ενεργειακή της πολιτική.....	20
3.2.2 Η Ενεργειακή Συμφωνία Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ.....	23
3.2.3 Η συνεργασία μεταξύ Ελλάδας-Κύπρου-Αιγύπτου-Ισραήλ.....	25
3.3 Ο ρόλος της Τουρκίας	27
3.4 Ο ρόλος των ΗΠΑ και οι προκλήσεις για το μέλλον στην Ν.Α Μεσόγειο.....	31
4. Η Ενεργειακή Πολιτική της Ε.Ε.....	33
4.1 Εξωτερική Ενεργειακή Πολιτική της ΕΕ.....	35
4.2 Η εξάρτηση της Ε.Ε από το φυσικό αέριο της Ρωσίας.....	37
4.3 Η σημασία της Νοτιοανατολικής Μεσογείου για την ΕΕ.....	39
4.4 Επιζητώντας την Ενεργειακή Αυτάρκεια της Ένωσης-ο ρόλος των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας.....	41
5. Συμπεράσματα.....	44

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1:.....	17
Πίνακας 2:.....	18
Πίνακας 3:.....	20
Πίνακας 4:.....	21
Πίνακας 5:.....	24
Πίνακας 6:.....	28
Πίνακας 7:.....	33
Πίνακας 8:.....	37
Πίνακας 9:.....	39
Πίνακας 10:.....	42

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- Α.Ε.Π:** Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
- Α.Π.Ε:** Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας
- Α.Ο.Ζ:** Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη
- CO₂:** Διοξείδιο του Άνθρακα
- Δ.ΕΠ.Α:** Δημόσια Επιχείρηση Αερίου
- Δ.Ν.Τ:** Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
- Δ.Π.Ο:** Διεθνής Πολιτική Οικονομία
- Ε.Ε:** Ευρωπαϊκή Ένωση
- Η.Ε:** Ηνωμένα Έθνη
- Η.Π.Α:** Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
- I.G.B:** Interconnector Greece-Bulgaria
- I.T.G:** Turkey-Greece Interconnector
- Κ.π:** Κυβικά πόδια
- Κ.Ρ.Γ:** Kurdistan Regional Government
- L.N.G:** Υγροποιημένο Φυσικό Αέριο, liquefied natural gas
- Μ.Κ.Ο:** Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
- N.A:** Νοτιοανατολικά
- N.A.T.O:** North Atlantic Treaty Organization
- N.μ:** Ναυτικά Μίλια
- Ο.Η.Ε:** Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
- Ο.Π.Ε.Κ:** Οργανισμός Πετρελαιοπαραγωγών Εξαγωγέων Κρατών
- Π.Ο.Ε:** Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου
- S.C.P:** South Caucasus Pipeline
- T.A..N.A.P:** Trans Anatolian Natural Gas Pipeline
- T.A.P:** Trans Adriatic Pipeline
- U.N.C.L.O.S:** United Nations Convention on the Law of the Sea

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

Ενέργεια, Εξωτερική Πολιτική, φυσικό αέριο, ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, αγωγός, διαμετακόμιση, συμμαχίες, διαμάχες, ισχύς, αυτάρκεια, ασφάλεια, οικονομία, σταθερότητα, ανταγωνισμός, κοιτάσματα, Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ενέργεια αποτελεί κινητήριο δύναμη για την οικονομική ανάπτυξη των κρατών τους τελευταίους δύο αιώνες καθώς επηρεάζει σχεδόν όλους τους τομείς μιας οικονομίας. Ωστόσο, οι ενεργειακοί πόροι βρίσκονται άνισα κατανομημένοι στα εδάφη κάποιων κρατών με αποτέλεσμα να δημιουργούνται εντάσεις για την απόκτηση τους. Ως εκ τούτου, ένα σημαντικό μέρος της εξωτερικής πολιτικής των κρατών συνδέεται άρρηκτα με την ενεργειακή πολιτική. Τα ανεπτυγμένα κράτη χρειάζονται τα ενεργειακά αποθέματα για να καλύψουν τις αυξημένες ενεργειακές ανάγκες των οικονομιών και των πολιτών τους. Όμως, τις περισσότερες φορές τα κράτη που κατέχουν πλούσια ενεργειακά αποθέματα ή αποτελούν κόμβους διαμετακόμισης είναι λιγότερο ανεπτυγμένα, με ασταθή πολιτικά καθεστώτα και ταλανίζονται από προβλήματα ασφάλειας στον περίγυρό τους. Αυτό αναγκάζει τα ανεπτυγμένα κράτη να βασίζονται σε αβέβαιους προμηθευτές. Για να περιοριστεί αυτή η αβεβαιότητα τα ανεπτυγμένα κράτη προσπαθούν να δημιουργήσουν περιφερειακές συμμαχίες ώστε να δημιουργηθεί ένα πιο ασφαλές και σταθερό περιβάλλον που δεν θα θέτει σε κίνδυνο τη συνεχή ροή ενέργειας προς αυτά.

Το κεφάλαιο «Ενέργεια και Εξωτερική Πολιτική» αποτελεί το θεωρητικό υπόβαθρο της παρούσας μελέτης. Αρχικά, γίνεται μια συνοπτική ανάλυση των δύο εννοιών για να κατανοηθεί η σημασία που έχουν για τα σύγχρονα κράτη. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται ο εξελισσόμενος κλάδος της ΔΠΟ της ενέργειας που αναλύει τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν τα ενεργειακά ζητήματα οι βασικές θεωρητικές σχολές των διεθνών σχέσεων. Τέλος, η ενέργεια συχνά διαμορφώνει την εξωτερική πολιτική των κρατών και τις σχέσεις, συνεργασίας ή σύγκρουσης, που επιλέγουν να αναπτύξουν μεταξύ τους.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η σημασία που έχουν οι πρόσφατες ενεργειακές ανακαλύψεις στη λεκάνη της Ν.Α Μεσογείου για τα κράτη της περιοχής. Στην πρώτη ενότητα γίνεται αναφορά στα κοιτάσματα φυσικού αερίου που ανακαλύφθηκαν στις Αποκλειστικές Οικονομικές Ζώνες (ΑΟΖ) της Κύπρου και του Ισραήλ. Έπειτα, αναλύεται ο ρόλος που μπορεί να επιτελέσει η Ελλάδα στη διαμετακόμιση της παραγόμενης ενέργειας από τα προαναφερθέντα κράτη προς την ΕΕ. Η Ελλάδα έχει προχωρήσει στη σύναψη συμφωνιών με την Κύπρο, το Ισραήλ και την Αίγυπτο για την ανάπτυξη συνεργασίας στον ενεργειακό τομέα. Στη συνέχεια, αναφέρεται ο τρόπος που αντιμετωπίζει η Τουρκία τα ενεργειακά αποθέματα της περιοχής αλλά και η ενεργειακή πολιτική που ακολουθεί η χώρα, αποτελώντας έναν πολύ σημαντικό διαμετακομιστικό κόμβο. Τέλος, αναφέρεται το αυξημένο ενδιαφέρον των ΗΠΑ για τις νέες ενεργειακές ανακαλύψεις στη Ν.Α Μεσόγειο και η εμφάνιση νέων διλημάτων για τα κράτη της περιοχής.

Το τέταρτο κεφάλαιο εξετάζει την ενεργειακή πολιτική που ακολουθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση. Η ΕΕ επιδιώκει να αναπτύξει μια κοινή εξωτερική ενεργειακή πολιτική για να αντιμετωπίζει πιο αποτελεσματικά τις ενεργειακές προκλήσεις που ανακύπτουν. Στη συνέχεια, αναφέρεται η εξάρτηση της ΕΕ από τις εισαγωγές φυσικού αερίου από τη Ρωσία, με αποτέλεσμα να ανακύπτουν συχνά ζητήματα ενεργειακής ασφάλειας. Στην επόμενη ενότητα γίνεται αναφορά στους ενεργειακούς πόρους της Ν.Α Μεσογείου που δύνανται να αποτελέσουν μια εναλλακτική πηγή εφοδιασμού για την Ένωση. Τέλος, παρουσιάζεται η συνεισφορά που μπορούν να έχουν οι Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΑΠΕ) στην ενεργειακή αυτάρκεια της ΕΕ.

2. Ενέργεια και Εξωτερική Πολιτική

Σκοπός του συγκεκριμένου κεφαλαίου είναι η παρουσίαση του τρόπου με τον οποίο συνδέεται η ενέργεια με την εξωτερική πολιτική, μέσα από ένα θεωρητικό πλαίσιο. Η αποσαφήνιση των δύο βασικών εννοιών και η ανάλυση των ενεργειακών ζητημάτων μέσα από τις διαφορετικές προσεγγίσεις της ΔΠΟ της ενέργειας, βοηθούν τον αναγνώστη να αποκτήσει μεγαλύτερη εξοικείωση με τα ζητήματα που πραγματεύεται η παρούσα μελέτη.

2.1 Εννοιολογικές Αποσαφηνίσεις

Η εξωτερική πολιτική αποτελεί ένα από τα βασικά εργαλεία των κρατών για την άσκηση επιρροής στις διεθνείς τους σχέσεις με άλλα κράτη. Η εξωτερική πολιτική διαμορφώνεται μέσα από τις στάσεις που κρατούν τα κράτη στη διεθνή σκακιέρα και τις αποφάσεις που λαμβάνουν σχετικά με τα διεθνή ζητήματα. Τα ζητήματα που απασχολούν και επηρεάζουν την εξωτερική πολιτική ενός κράτους συντελούνται εκτός των συνόρων του, ωστόσο το επηρεάζουν είτε άμεσα είτε έμμεσα. Η εξωτερική πολιτική έχει ως βασικό στόχο την προαγωγή των εθνικών συμφερόντων των κρατών, δηλαδή τη μεγιστοποίηση των κερδών και τον περιορισμό των κινδύνων που ανακύπτουν στον διπλωματικό, οικονομικό ή στρατιωτικό τομέα (Βαρβαρούσης 1991, σ. 13-14). Όπως αναφέρουν οι Krippendorf και Morgenthau, η εξωτερική πολιτική περιλαμβάνει το σύνολο των δράσεων που είναι απαραίτητες για την επίτευξη των εθνικών στόχων, όπως είναι η διαμόρφωση της εθνικής άμυνας και ασφάλειας, η διασφάλιση της ειρήνης και της ευημερίας των πολιτών, η διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας και η εξασφάλιση της εθνικής ανεξαρτησίας (Βαρβαρούσης 1991, σ. 21)¹.

Για την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής τα κράτη προβαίνουν αρχικά στη χάραξη των στρατηγικών που θα πρέπει να ακολουθήσουν και στη συνέχεια στην εκτέλεση τους. Τη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής ασκούν οι κυβερνήσεις των κρατών αναθέτοντας την εφαρμογή των στρατηγικών που έχουν θεσπίσει στα Υπουργεία Εξωτερικών. Η διπλωματία αποτελεί ένα σημαντικό μέσο το οποίο χρησιμοποιείται από τα κράτη σε όλα τα στάδια θέσπισης της εξωτερικής πολιτικής. Μέσω της διπλωματίας συλλέγονται χρήσιμες πληροφορίες για τα ζητήματα που ενδιαφέρουν τα κράτη, βοηθώντας τα να προβούν σε εκτιμήσεις για τις μελλοντικές εξελίξεις, με στόχο να λαμβάνουν ορθότερες αποφάσεις. Η διαπραγμάτευση αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία της εξωτερικής πολιτικής καθώς βοηθά τα κράτη να αποκομίσουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερα οφέλη, ενώ, ταυτόχρονα, αποτελεί και μια εξαιρετικά δημοκρατική επιλογή (White 2007, σ. 510-512).

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου δημιουργήθηκε ένα πολυκεντρικό σύστημα, με την έννοια ότι δεν υπάρχει μία μόνο ή δύο δυνάμεις που να είναι κυρίαρχες αλλά έχουν δημιουργηθεί πολλοί διαφορετικοί πόλοι, όπου οι συμμαχίες και οι αντιπαλότητες δεν μπορούν να θεωρούνται δεδομένες καθώς συχνά μεταβάλλονται. Κάποια κράτη είναι πιο εύκολο να συμμαχήσουν για ιδεολογικούς, ιστορικούς και γεωγραφικούς λόγους. Αυτό, όμως, που κυριαρχεί σε αυτό το σύστημα είναι η αβεβαιότητα, η οποία είτε θα οδηγήσει τα κράτη σε μια πιο τυχοδιωκτική συμπεριφορά, όπως αναφέρει ο K. Waltz, είτε σε μια πιο προσεκτική και σταθερή συμπεριφορά,

¹ Τα ζητήματα αυτά εμπίπτουν στην υψηλή πολιτική των κρατών (high politics)

ώστε να μην προκαλούνται ανισορροπίες στο διεθνές σύστημα, σύμφωνα με τους K. Deutsch και J. D. Singer (Βαληνάκης 2010, σ. 23-24). Καθώς το διεθνές σύστημα άρχισε να εξελίσσεται, τα κράτη αντιλήφθηκαν ότι δεν αποτελούν πλέον τους μοναδικούς δρώντες στη διεθνή σκηνή και ότι αναφύονται γι' αυτά συνεχώς νέες προκλήσεις, με αποτέλεσμα να πρέπει να αναθεωρήσουν και να εκσυγχρονίσουν τον τρόπο που χειρίζονται τα διεθνή ζητήματα. Η διασφάλιση των ενεργειακών πόρων αποτελεί μια από τις σύγχρονες προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπίσουν τα κράτη (Βαρβαρούσης 1991, σ. 15-16). Μάλιστα, η σημασία που έχει αποκτήσει η ενέργεια για την ανάπτυξη των σύγχρονων κρατών καταδεικνύει τον λόγο για τον οποίο αποτελεί πλέον μια σημαντική παράμετρο για τον καθορισμό της εξωτερικής πολιτικής.

Η ενέργεια αποτελεί έναν παράγοντα ζωτικής σημασίας για την επιβίωση και την ευημερία των σύγχρονων ανθρώπινων κοινωνιών. Η άφθονη και φθηνή ενέργεια καλύπτει όλες σχεδόν τις καθημερινές δραστηριότητες των ανθρώπων από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης μέχρι σήμερα. Οι μεγαλύτερες οικονομικές δυνάμεις του πλανήτη βασίζονται σε σημαντικό βαθμό στην ενέργεια, με αποτέλεσμα ακόμα και μια μικρή αλλαγή στην τιμή αλλά και στην προσφερόμενη ποσότητα της να επιφέρει σημαντικές επιπτώσεις στην παγκόσμια οικονομία καθώς και τις επιμέρους οικονομίες των κρατών. Αυτό έγινε ιδιαίτερα εμφανές τη δεκαετία του 70' με τις δύο πετρελαϊκές κρίσεις², οι οποίες προκάλεσαν αλυσιδωτές οικονομικές επιπτώσεις στις περισσότερες χώρες του πλανήτη (Καρκαλάκος και Πολέμης 2015, σ. 263-264).

Η κατασπατάληση των φυσικών πόρων, κυρίως από τις μεγάλες βιομηχανικές χώρες, έχει οδηγήσει σε βαθμιαία εξάντληση των συμβατικών μορφών ενέργειας όπως το φυσικό αέριο, οι γαιάνθρακες, το πετρέλαιο και τα πυρηνικά καύσιμα. Από τον περασμένο αιώνα μέχρι σήμερα το μεγαλύτερο ποσοστό των ενεργειακών πόρων που χρησιμοποιεί η ανθρωπότητα προέρχεται από ορυκτά καύσιμα. Ωστόσο, οι ενεργειακές πηγές δεν περιορίζονται μόνο στις συμβατικές αλλά εκτείνονται και στις πιο σύγχρονες ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ΑΠΕ). Η επιτακτική ανάγκη για ανάπτυξη των ΑΠΕ εμφανίστηκε όχι μόνο εξαιτίας της μείωσης των συμβατικών καυσίμων αλλά και εξαιτίας των επιβλαβών συνεπειών που αυτά είχαν για το περιβάλλον. Μέχρι και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα τα καύσιμα ήταν φθηνά και υπήρχαν σε αφθονία, ενώ δεν είχαν γίνει ακόμα αντιληπτές οι συνέπειες στο περιβάλλον. Οι συμβατικές πηγές παραγωγής ενέργειας και η υπερβολική και αλόγιστη χρήση τους είχαν ως επακόλουθο την πρόκληση των πιο σημαντικών περιβαλλοντικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουμε σήμερα, όπως η όξινη βροχή, η τρύπα του όζοντος, το φωτοχημικό νέφος και κυρίως το φαινόμενο του θερμοκηπίου, εξαιτίας των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα CO₂ που προέρχεται από την καύση των ορυκτών καυσίμων (Καρκαλάκος και Πολέμης 2015, σ. 264). Από το 70' και μετά έχουν γίνει σημαντικές προσπάθειες να γίνεται πιο προσεκτική χρήση των συμβατικών πηγών ενέργειας και να αξιοποιηθούν οι ανανεώσιμες πηγές ώστε να ακολουθηθεί μια πιο φιλική προς το περιβάλλον παγκόσμια ενεργειακή πολιτική. Ωστόσο, οι συμβατικές πηγές ενέργειας είναι δύσκολο να αντικατασταθούν από τις ΑΠΕ, καθώς είναι οικονομικά ασύμφορο, με αποτέλεσμα να συνεχίζουν να παραγκωνίζονται οι περιβαλλοντικές ανάγκες (Alexander 1996, σ. 4). Η συνεχής οικονομική ανάπτυξη των κρατών και η αύξηση του πληθυσμού της γης θα οδηγήσουν σε ακόμα μεγαλύτερη κατανάλωση ενέργειας, καθιστώντας επιτακτική την ανάγκη για αειφόρο ενέργεια.

² Το εμπόργκο του 1972 από τα κράτη του ΟΠΕΚ και η ιρανική επανάσταση το 1978

2.2 Διεθνής Πολιτική Οικονομία της Ενέργειας

«Η Διεθνής Πολιτική Οικονομία (ΔΠΟ) αποτελεί κλάδο των διεθνών σχέσεων που με λίγα λόγια προσπαθεί να αναλύσει τη διεθνή πολιτική σε συνδυασμό με την πολιτική οικονομία». Τη ΔΠΟ προσπαθούν να αναλύσουν πολλές διαφορετικές σχολές των διεθνών σχέσεων (ρεαλιστική, φιλελεύθερη, μαρξιστική κ.λπ) μέσα από τις βασικές θεωρίες που τις χαρακτηρίζουν. Αναπτύσσοντας ένα διεπιστημονικό πεδίο, η ΔΠΟ αναλύεται μέσα από ένα πλέγμα πολιτικών, οικονομικών και κοινωνιολογικών επιστημών (Βάλβης 2012, σ. 915). Οι διεθνείς σχέσεις διαχωρίζονται συνήθως ανάμεσα στους δύο σημαντικότερους τομείς που καθορίζουν την πολιτική, δηλαδή την οικονομία και την ασφάλεια. Μέχρι την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου η διεθνής ασφάλεια διαμορφωνόταν με γνώμονα τα ζητήματα της υψηλής πολιτικής. Ωστόσο, δύο γεγονότα ανέδειξαν την σημασία που έχει η οικονομία στο σύγχρονο διεθνές περιβάλλον (Hancock και Vivoda 2014, σ. 206).

Σύμφωνα με τον Phillips, η ΔΠΟ αναδύθηκε τη δεκαετία του 70' όταν η κατάρρευση του συστήματος του Bretton Woods και η πετρελαική κρίση του 1973, που δημιουργήθηκε εξαιτίας του εμπάργκο που υπέβαλαν τα κράτη του ΟΠΕΚ, κατέδειξαν στους ακαδημαϊκούς την ανάγκη να ασχοληθούν πιο εκτεταμένα με τις παραμέτρους των διεθνών οικονομικών θεσμών, συνδέοντας την πολιτική με την οικονομία. Όπως αναφέρει ο Nicholson, η ΔΠΟ επιδιώκει να «καταδείξει τους τρόπους με τους οποίους οι πολιτικές δυνάμεις (π.χ τα κράτη) διαμορφώνουν τα συστήματα μέσα από τα οποία εκφράζονται οι οικονομικές διαδράσεις και αντιστρόφως αναλύουν τις συνέπειες των οικονομικών δραστηριοτήτων πάνω στις πολιτικές δομές» (Βάλβης 2012, σ. 915).

Όπως αναφέρει ο Woods, η διεθνής σκηνή έχει εξελιχθεί σημαντικά και παρά το γεγονός ότι τα κράτη παραμένουν οι κυρίαρχοι δρώντες του διεθνούς συστήματος (ρεαλιστική προσέγγιση) έχουν δημιουργηθεί πολλές νέες προκλήσεις, οι οποίες οδήγησαν στη δημιουργία των διεθνών οργανισμών, μέσα από τις διακρατικές σχέσεις που ανέπτυξαν τα κράτη μεταξύ τους (φιλελεύθερη προσέγγιση). Όπως άρχισαν να προβληματίζονται τους ακαδημαϊκούς τα οικονομικά ζητήματα και οι διακρατικές σχέσεις, έτσι άρχισαν σταδιακά να ενδιαφέρονται και για την περιβαλλοντική ασφάλεια (Βάλβης 2012, σ. 916). Η έλλειψη ενέργειας που παρατηρήθηκε ιδιαίτερα μετά τη δεκαετία του 70' οδήγησε στην ανάπτυξη του πεδίου της διεθνούς περιβαλλοντικής πολιτικής. Ως εκ τούτου, άρχισε σταδιακά να αναπτύσσεται η ΔΠΟ της ενέργειας, η οποία αναλύει ένα ευρύ φάσμα που περιλαμβάνει πολιτικά, οικονομικά, στρατηγικά και περιβαλλοντικά ζητήματα (Hancock και Vivoda 2014, σ. 207).

Ο κλασικός ρεαλισμός αποτελεί μια από τις βασικές και τις πιο παλιές θεωρητικές προσεγγίσεις της ΔΠΟ. Οι ρεαλιστές θεωρούν ότι τα κράτη, τα οποία είναι κυρίαρχα εντός της επικράτειας τους, θεσπίζοντας νόμους και κανόνες, αποτελούν τους βασικούς παίχτες στις διεθνείς σχέσεις. Επιπλέον, θεωρούν ότι το διεθνές περιβάλλον είναι τρομερά ανταγωνιστικό με αποτέλεσμα τα κράτη να είναι καχύποπτα απέναντι στα υπόλοιπα κράτη και τους διεθνείς οργανισμούς. Γι' αυτόν το λόγο πρέπει να αναπτύξουν την δική τους ισχύ, ώστε να μπορούν να προστατευθούν χωρίς να εξαρτώνται από τρίτους. Έτσι το διεθνές σύστημα αντιμετωπίζεται ως ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος, δηλαδή για να κερδίσει κάποιος ένας άλλος θα πρέπει να χάσει. Ο ρεαλισμός στη ΔΠΟ χρονολογείται από την περίοδο του μερκαντισμού όπου τα κράτη

κατακτούσαν ξένα εδάφη για να προωθήσουν την δύναμη τους. Στη σύγχρονη ΔΠΟ ο ρεαλισμός αναφέρεται και ως «νέο-μερκαντιλισμός, κρατισμός και οικονομικός εθνικισμός». Σύμφωνα με τη ρεαλιστική προσέγγιση τα κράτη με τη μεγαλύτερη δύναμη (στρατιωτική και ΑΕΠ) έχουν την ικανότητα να προωθούν τα συμφέροντά τους και να επιτυγχάνουν τους στόχους τους, καθώς δύνανται να επιβληθούν στα πιο αδύναμα κράτη. Ωστόσο, ο ΟΠΕΚ με τη διακήρυξη του πετρελαϊκού εμπάργκο τη δεκαετία του 70' κατάφερε να καταρρίψει την συγκεκριμένη άποψη καθώς έπληξε κάποιες από τις μεγαλύτερες δυνάμεις του πλανήτη, όπως τις ΗΠΑ και τις Ευρωπαϊκές χώρες (Hancock και Vivoda 2014, σ. 207).

Σύμφωνα με την ρεαλιστική προσέγγιση, η ενέργεια αποτελεί ένα εξαιρετικά σημαντικό στρατηγικό αγαθό, καθώς παρέχει μεγάλη ισχύ στα κράτη που είναι πλούσια σε ενεργειακά αποθέματα. Στον αντίποδα, τα κράτη που είναι φτωχά σε ενεργειακούς πόρους εξαρτώνται από τρίτες χώρες για την εισαγωγή ενέργειας, προκαλώντας τους ανασφάλεια. Η ρεαλιστική προσέγγιση επιβεβαιώνεται από τις επιλογές των κρατών να επιχορηγούν συγκεκριμένες ενεργειακές πηγές, να προσπαθούν, μέσω της διπλωματίας, να αποκτήσουν πρόσβαση σε περισσότερους ενεργειακούς πόρους, ακόμη και εκτός της επικράτειας τους, και να φροντίζουν για την διατήρηση της ενεργειακής τους ασφάλειας. Οι παρεμβάσεις των κρατών στις εγχώριες ενεργειακές αγορές παρουσιάζονται μέσα από τις επιχορηγήσεις που παρείχαν σε ιδιωτικές εταιρίες για την εκμετάλλευση των ενεργειακών τους πόρων. Μάλιστα, το 2012 οι καταναλωτικές επιχορηγήσεις παγκοσμίως ανήλθαν στα 544 δις. δολάρια για τις συμβατικές πηγές ενέργειας και στα 101 δις. δολάρια για τις ανανεώσιμες. Όσον αφορά την ενεργειακή διπλωματία, ένα παράδειγμα ανάπτυξης της αποτελεί η Ιαπωνία, η οποία μετά την πετρελαϊκή κρίση του 1973 αύξησε τις διασυνδέσεις με τα κράτη του ΟΠΕΚ για να εξασφαλίσει την ασφαλή και διαρκή ενεργειακή της τροφοδοσία. Η Κίνα από το 1992/3 και έπειτα, που άρχισε να εισάγει πετρέλαιο, συχνά παρέχει στις εθνικές πετρελαϊκές εταιρίες δάνεια για να αναπτύξουν υπερπόντια ενεργειακά προγράμματα. Τέλος, κράτη με μεγάλα ενεργειακά αποθέματα, όπως τα κράτη του ΟΠΕΚ, έχουν ένα πολύ υψηλό ποσοστό κρατικού προστατευτισμού στον ενεργειακό τομέα, με αποτέλεσμα οι ιδιωτικές επενδύσεις να είναι ελάχιστες (Hancock και Vivoda 2014, σ. 207-8).

Στη ΔΠΟ, ο φιλελευθερισμός και ο νέο-φιλελεύθερος θεσμισμός επικεντρώνονται στη σημασία των θεσμών για το σύγχρονο διεθνές περιβάλλον και ήρθαν να αντικαταστήσουν τον ρεαλισμό ως την κυρίαρχη ιδεολογία των διεθνών σχέσεων. Ο φιλελευθερισμός θεωρεί και αυτός ότι τα κράτη αποτελούν τους βασικούς δρώντες του διεθνούς συστήματος, ωστόσο έχουν εμφανιστεί και άλλοι σημαντικοί δρώντες, όπως οι διεθνείς οργανισμοί (ο ΟΗΕ, το ΔΝΤ, η Παγκόσμια Τράπεζα, ο ΠΟΕ κ.α), οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ), οι πολυεθνικές επιχειρήσεις, τα νομοθετικά σώματα και οι γραφειοκρατίες, οι εθνικές επιχειρήσεις κ.α. Σε γενικές γραμμές ο φιλελευθερισμός συνάδει με τις καπιταλιστικές αρχές της ελεύθερης αγοράς, του ελεύθερου εμπορίου και της όσο το δυνατόν μικρότερης κρατικής παρέμβασης στην οικονομία. Ο φιλελευθερισμός, σε αντίθεση με το ρεαλισμό, αντιμετωπίζει την οικονομική ανάπτυξη των κρατών ως ένα μέσο για τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και την αύξηση της ευημερίας των πολιτών. Και οι δύο θεωρίες πάντως συμφωνούν πως το παγκόσμιο σύστημα χαρακτηρίζεται από αναρχία. Ωστόσο, οι ρεαλιστές θεωρούν ότι η απουσία μιας κεντρικής αρχής που να ρυθμίζει τις σχέσεις ανάμεσα στα κράτη τους προκαλεί ανασφάλεια με αποτέλεσμα να ανταγωνίζονται μεταξύ τους και να δημιουργούνται εντάσεις. Από την άλλη, οι φιλελεύθεροι θεωρούν πως τα κράτη για

να μπορέσουν να επιβιώσουν και να εξελιχθούν δημιουργούν συνεργατικούς δεσμούς, οι οποίοι εκφράζονται καλύτερα στο πλαίσιο των διεθνών οργανισμών (Hancock και Vivoda 2014, σ. 208).

Όσον αφορά την ενέργεια, ο φιλελευθερισμός ενδιαφέρεται για τις σχέσεις που αναπτύσσουν τα κράτη με τους διεθνείς ενεργειακούς οργανισμούς και θεσμούς καθώς και με τις αγορές ενέργειας. Η συνεργασία που αναπτύσσουν τα κράτη μεταξύ τους στον ενεργειακό τομέα έχει, συχνά, ως αποτέλεσμα τη μείωση των ενεργειακών τιμών και του κόστους μεταφοράς. Για το φιλελευθερισμό, ο τομέας της ενέργειας θα πρέπει να αφήνεται ελεύθερος στις δυνάμεις της αγοράς, χωρίς να παρεμβαίνουν τα κράτη. Τα κράτη θα πρέπει να παρεμβαίνουν μόνο όταν οι αγορές τους κινδυνεύουν να καταστούν λιγότερο ανταγωνιστικές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της φιλελεύθερης προσέγγισης αποτελούν οι ΗΠΑ και κυρίως η Αυστραλία, οι οποίες έχουν αφήσει τον ενεργειακό τους τομέα εκτεθειμένο στο νόμο της προσφοράς και της ζήτησης. (Hancock και Vivoda 2014, σ. 208).

Η τρίτη θεωρητική προσέγγιση στη ΔΠΟ είναι ο ιστορικός δομισμός, που περιλαμβάνει τον μαρξισμό, ο οποίος αναλύει τα διεθνή ζητήματα μέσα από τις οικονομικές τάξεις. Μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, η μαρξιστική προσέγγιση της ΔΠΟ ενδιαφέρεται μόνο να αναλύσει μέσα από τη δική της σκοπιά τις εξελίξεις στο διεθνές περιβάλλον και όχι να οδηγήσει στην εγκαθίδρυση ενός κομμουνιστικού καθεστώτος στα κράτη. Αυτή η θεωρητική προσέγγιση αναλύει τον τρόπο με τον οποίο μεταβάλλονται οι αγορές και οι πολιτικές που θεσπίζουν τα κράτη, χρησιμοποιώντας ένα συγκεκριμένο κοινωνιολογικό και ιδεολογικό υπόβαθρο. Ο ιστορικός δομισμός θεωρεί ότι ολόκληρος ο ενεργειακός τομέας εξυπηρετεί τα συμφέροντα των παγκόσμιων ελίτ και των ισχυρότερων κρατών του πλανήτη (Hancock και Vivoda 2014, σ. 208).

Ο κλάδος της ΔΠΟ της ενέργειας δύναται να συμβάλει σημαντικά στην κατανόηση μας για τον καθοριστικό ρόλο που έχει η ενέργεια και τον τρόπο που επιδρά στις σύγχρονες κοινωνίες. Ωστόσο, οι ακαδημαϊκοί έχουν δώσει ελάχιστη προσοχή στο συγκεκριμένο πεδίο. Αυτό συμβαίνει γιατί οι ακαδημαϊκοί που ασχολούνται με τη ΔΠΟ της ενέργειας έχουν επιλέξει να μην δημοσιεύουν τα άρθρα τους στα μεγαλύτερα περιοδικά πολιτικής επιστήμης, αλλά σε περιοδικά που ασχολούνται κυρίως με τον κλάδο της ενέργειας. Επίσης, υπάρχει και έλλειψη βιβλίων που να αναφέρονται σε αυτήν. Ως εκ τούτου, οι μελέτες των ακαδημαϊκών της ΔΠΟ της ενέργειας δεν έχουν προσεγγίσει το ενδιαφέρον των ακαδημαϊκών της ΔΠΟ, με αποτέλεσμα η ΔΠΟ της ενέργειας να μην λαμβάνει τη δέουσα προσοχή. Παρ' όλα αυτά, οι ακαδημαϊκοί της ΔΠΟ της ενέργειας εξελίσσουν σταδιακά τον κλάδο καθώς έχουν αναπτύξει και συνεχίζουν να αναπτύσσουν σημαντικό έργο σχετικά με τους διάφορους τομείς της ενέργειας (Hancock και Vivoda 2014, σ. 209).

2.3 Ενέργεια και εξωτερική πολιτική: Σχέση Συνεργασίας ή Σύγκρουσης;

Οι ενεργειακοί πόροι, εξαιτίας της σημασίας που έχουν για όλες τις χώρες και την οικονομική τους ανάπτυξη, συνδέονται άρρηκτα με την εξωτερική πολιτική των κρατών. Τα κράτη χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες, σε αυτά που τα εδάφη τους είναι πλούσια σε ενεργειακούς πόρους και παράγουν μόνα τους ενέργεια και στα κράτη που εξαρτώνται αποκλειστικά από την εισαγωγή ενέργειας για την κάλυψη των καθημερινών τους αναγκών. Στο ενδιάμεσο παρουσιάζονται και τα κράτη που λειτουργούν ως κόμβος διαμετακόμισης των ενεργειακών αποθεμάτων, τα οποία περνούν διαμέσου της επικράτειάς τους. Οι σχέσεις ανάμεσα στις τρεις αυτές κατηγορίες χωρών μπορεί να χαρακτηρίζονται είτε από εντάσεις είτε από δεσμούς συνεργασίας και αλληλεγγύης (Ανδριανόπουλος, σ. 1).

Στις περισσότερες περιπτώσεις οι σχέσεις χαρακτηρίζονται από συνεργασία, η οποία επιτυγχάνεται μέσα από τη σύναψη διμερών ή πολυμερών συμφωνιών ανάμεσα στα ενδιαφερόμενα και συχνά γειτονικά κράτη. Τα κράτη επιλέγουν να αναπτύξουν μια συνεργατική πολιτική στον τομέα της ενέργειας καθώς έτσι δύνανται να αποκομίσουν μεγαλύτερα οικονομικά οφέλη. Στην περίπτωση μάλιστα που μια χώρα εξαρτάται αποκλειστικά από την εισαγόμενη ενέργεια δεν μπορεί παρά να διατηρήσει καλές σχέσεις με την χώρα εξαγωγής καθώς και να καλλιεργήσει δεσμούς με τις γειτονικές χώρες, που ενδέχεται να αποτελούν τους κόμβους διαμετακόμισης (Ανδριανόπουλος, σ. 1-2). Οι συνεργίες, μάλιστα, ανάμεσα στις χώρες θα οδηγήσουν σε περαιτέρω μείωση των διαφωνιών σε περιοχές του πλανήτη όπου μαστίζονται από χρόνιες εντάσεις. Τα οικονομικά πλεονεκτήματα που παρέχει η ενέργεια θα παραμερίσουν τις εκάστοτε έχθρες ανάμεσα στα κράτη και θα αποτελέσουν τη βάση για μακροχρόνιες συμμαχίες.

Ωστόσο, ενδέχεται να συμβεί και το εκ δια μέτρου αντίθετο αποτέλεσμα, δηλαδή οι ήδη τεταμένες σχέσεις κάποιων κρατών να κλονιστούν ακόμη περισσότερο εξαιτίας του ανταγωνισμού για τον έλεγχο και τη μεταφορά των ενεργειακών πόρων. Η ενέργεια, εξαιτίας της σημαντικότητάς της έχει αποτελέσει σε πολλές περιπτώσεις την κύρια πηγή συγκρούσεων ανάμεσα στα κράτη, η ιστορία βρίθει παραδειγμάτων. Η επίθεση της Ιαπωνίας στο Περλ Χάρμπορ το 1941 ήταν απόρροια του εμπάργκο στις πωλήσεις πετρελαίου που υπέβαλαν οι ΗΠΑ στην Ιαπωνία, ως «αντίποινα» για την ιμπεριαλιστική πολιτική που ακολουθούσε απέναντι στην Κίνα. Επιπροσθέτως, το πετρέλαιο αποτέλεσε καταλυτικό παράγοντα στην ανατροπή του πρωθυπουργού του Ιράν το 1953 από τις ΗΠΑ και τη Βρετανία. Μάλιστα, έχει αποκαλυφθεί ότι οι ΗΠΑ σχεδίαζαν να εισβάλουν και στη Σαουδική Αραβία κατά τη διάρκεια της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης το 1973. Η Κίνα ως η μεγαλύτερη αναπτυσσόμενη δύναμη και ως η χώρα με τον μεγαλύτερο πληθυσμό της γης έχει μεγάλη ανάγκη από ενέργεια με αποτέλεσμα η εξωτερική της πολιτική να καθορίζεται σε σημαντικό βαθμό από την ενεργειακή πολιτική. Σε αρκετές περιπτώσεις, ως μόνιμο μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας των Η.Ε, έχει χρησιμοποιήσει το δικαίωμα αρνησικυρίας, όταν θεωρεί ότι τα μέτρα που πρόκειται να υιοθετηθούν θέτουν σε κίνδυνο τον ενεργειακό της εφοδιασμό. Η ενεργειακή επάρκεια είναι ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξη της οικονομίας της χώρας, γι' αυτό και η Κίνα αναζητά ενεργειακούς πόρους στην Αφρικανική Ήπειρο (Φίλης 2012, σ. 436). Ενδιαφέρον έχει σήμερα η περίπτωση των κρατών της Νοτιοανατολικής Μεσογείου, όπου μένει να δούμε αν τα κοιτάσματα φυσικού αερίου που

ανακαλύφθηκαν στην περιοχή θα αποτελέσουν στο μέλλον μοχλό συνεργασίας για τα γειτονικά κράτη ή πηγή εντάσεων και διαμαχών.

Τα κράτη, μέχρι πρόσφατα, όταν ήθελαν να επιβληθούν σε άλλα για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους συνήθως επέλεγαν είτε τη «σκληρή δύναμη», στρατιωτικά και άλλα μέσα καταναγκασμού, είτε την «ήπια ισχύ», η οποία συμπεριλαμβάνει τη διαπραγμάτευση, τη παροχή οικονομικής βοήθειας και άλλα διπλωματικά μέσα. Σήμερα έχουν και μια τρίτη εναλλακτική, σαν ενδιάμεση λύση, την «ενεργειακή δύναμη». Τα κράτη που χρησιμοποιούν την ενεργειακή τους ισχύ μπορούν είτε να παρέχουν βοήθεια στους συμμάχους τους, τροφοδοτώντας τους με ενέργεια, είτε να προσπαθούν να πλήξουν τα συμφέροντα των αντιπάλων τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της πρώτης περίπτωσης αποτελεί η παροχή ενέργειας από τις ΗΠΑ στην ΕΕ με στόχο να μειώσουν την ενεργειακή της εξάρτηση από τις εισαγωγές ρωσικού φυσικού αερίου. Όσον αφορά τη δεύτερη περίπτωση, ένα παράδειγμα αποτελούν οι συνεχείς διακοπές εφοδιασμού της Ουκρανίας με φυσικό αέριο από τη Ρωσία, εξαιτίας των κρίσεων που προέκυψαν στις σχέσεις των δύο χωρών από το 2006 και μετά (Klare 2015, σ. 1).

Τα κράτη πλέον παρουσιάζονται απρόθυμα να καταφύγουν στην άσκηση της σκληρής δύναμης καθώς οι λαοί επιδιώκουν την διασφάλιση της παγκόσμιας ειρήνης. Άλλωστε, η χρήση στρατιωτικών μέσων επιφέρει πολλές απώλειες στα εμπλεκόμενα κράτη, τόσο υλικές όσο και ανθρώπινες. Ωστόσο, και η ήπια ισχύς δεν επαρκεί πάντα για την προώθηση των συμφερόντων των κρατών, με αποτέλεσμα αυτά να καταφεύγουν στην ενδιάμεση λύση της ενεργειακής δύναμης. Φυσικά, και η άσκηση της ενεργειακής δύναμης ενέχει κινδύνους καθώς μια σύγκρουση ανάμεσα σε κράτη με ισχυρό ενεργειακό τομέα, όπως οι ΗΠΑ και η Ρωσία, θα μπορούσε να οδηγήσει σε στρατιωτική αντίδραση (Klare 2015, σ. 3). Είναι πάντως εμφανές, ότι τα κράτη με ενεργειακή αυτάρκεια έχουν τη δυνατότητα να ασκήσουν άμεση και έμμεση επιρροή στα υπόλοιπα κράτη για να αποκομίσουν οφέλη που θα ισχυροποιήσουν ακόμα περισσότερο τη θέση τους.

Βασικό συμπέρασμα του κεφαλαίου αποτελεί η διαπίστωση ότι η σημασία που έχει η ενέργεια για τις σύγχρονες κοινωνίες την έχει αναδείξει σε βασικό εργαλείο για τη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής των κρατών. Οι ενεργειακοί πόροι δημιουργούν είτε συνεργατικές είτε συγκρουσιακές σχέσεις ανάμεσα στα κράτη. Ο κομβικός ρόλος της ενέργειας στη διαμόρφωση των σχέσεων που αναπτύσσουν τα κράτη μεταξύ τους καθώς και η συνεισφορά της στην οικονομική τους ανάπτυξη, έχει οδηγήσει στην ανάπτυξη ενός νέου κλάδου των διεθνών σχέσεων, τη ΔΠΟ της ενέργειας.

3. Η Γεωπολιτική Σημασία της Ενέργειας για τα Κράτη της Νοτιοανατολικής Μεσογείου

Τα τελευταία χρόνια εμφανίζεται στη λεκάνη της Νοτιοανατολικής Μεσογείου η δημιουργία ενός νέου γεω-στρατηγικού περιβάλλοντος. Αυτό αποτελεί απόρροια τόσο των εξελίξεων που βιώνουν τα τελευταία χρόνια η Ευρώπη (οικονομική κρίση και ευρωσκεπτικισμός) και ο Αραβικός κόσμος (αραβική άνοιξη και ανάδειξη ακραίων ισλαμιστικών ρευμάτων) όσο και των ενεργειακών αποθεμάτων που ανακαλύφθηκαν πρόσφατα στη Ν.Α Μεσόγειο. Τα κράτη που επιθυμούν να διατηρήσουν την σταθερότητα στην περιοχή έχουν προχωρήσει στην ανάπτυξη συμμαχιών, αντιμετωπίζοντας τα αναθεωρητικά κράτη και τις στρατηγικές αποσταθεροποίησης. Η ΕΕ επιδιώκοντας την απεξάρτηση της από το ρωσικό φυσικό αέριο, ιδιαίτερα μετά την επιδείνωση των σχέσεων της με τη Ρωσία ως απόρροια των ενεργειακών κρίσεων που προκλήθηκαν εξαιτίας του Ουκρανικού ζητήματος, έχει αυξήσει το ενδιαφέρον της για τα ενεργειακά αποθέματα της Ν.Α Μεσογείου. Μάλιστα, και άλλες μεγάλες δυνάμεις, όπως οι ΗΠΑ και η Ρωσία, καθώς και μεγάλες πετρελαϊκές εταιρίες παρουσιάζουν αυξημένο ενδιαφέρον για την περιοχή. Ωστόσο, καθώς αναφύονται ανταγωνιστικά συμφέροντα, τα κράτη της περιοχής συσπειρώνονται σε συμμαχίες για να προωθήσουν πιο αποτελεσματικά τα συμφέροντα τους έναντι των αντιπάλων τους.

Σε αυτό το πλαίσιο, η Ελλάδα, η Κύπρος, η Αίγυπτος και το Ισραήλ προχώρησαν σε συνεργασία για να εξασφαλίσουν τη σταθερότητα στη λεκάνη της Ν.Α Μεσογείου. Από την άλλη μεριά, όμως, εμφανίζεται η αναθεωρητική πολιτική που ακολουθεί η Τουρκία με στρατηγικές που θέτουν προσκόμματα στις σχέσεις καλής γειτονίας στην περιοχή και προκαλούν αποσταθεροποίηση. Η Ελλάδα και η Κύπρος στις νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο, θα πρέπει όμως να προχωρήσουν με ώριμες στρατηγικές καθώς οι λεπτές ισορροπίες της περιοχής μπορεί να θέσουν σε κίνδυνο τις μέχρι τώρα προσπάθειες τους (Κοψαχείλης 2015, σ. 1).

Σκοπό του κεφαλαίου αποτελεί η ανάλυση της ενεργειακής πολιτικής των κρατών της Νοτιοανατολικής Μεσογείου και πως αυτή επηρεάζει την εξωτερική τους πολιτική και τις διακρατικές σχέσεις μεταξύ τους. Στη συνέχεια, αναλύεται η ενεργειακή συνεργασία που έχουν αναπτύξει το Ισραήλ, η Κύπρος, η Ελλάδα και η Αίγυπτος καθώς και ο τρόπος που αντιμετωπίζει τις εξελίξεις αυτές η Τουρκία. Τέλος, αναφέρεται το ενδιαφέρον που επιδεικνύουν οι ΗΠΑ για τους ενεργειακούς πόρους της περιοχής και οι προκλήσεις που θα έχουν να αντιμετωπίσουν τα κράτη της Ν.Α Μεσογείου στο μέλλον.

3.1 Η ανακάλυψη ενεργειακών αποθεμάτων στις Αποκλειστικές Οικονομικές Ζώνες του Ισραήλ και της Κύπρου

Τα τελευταία χρόνια έχουν ανακαλυφθεί σημαντικά κοιτάσματα φυσικού αερίου στις θαλάσσιες ζώνες της Κύπρου και του Ισραήλ, τα οποία έχουν προσελκύσει το διεθνές ενδιαφέρον. Εξαιτίας της σημασίας που έχουν τα ενεργειακά κοιτάσματα τόσο για τα κράτη της περιοχής όσο και για τη διεθνή αγορά ενέργειας, έχουν αναδυθεί νέες ευκαιρίες (όπως η οικονομική ανάπτυξη και η ενεργειακή ασφάλεια των κρατών της περιοχής) αλλά και νέοι κίνδυνοι στη λεκάνη της Ν.Α Μεσογείου. Το Ισραήλ θα μπορεί να παράγει ενέργεια από τους δικούς του ενεργειακούς πόρους και δεν θα χρειάζεται να βασίζεται στις εισαγωγές ενέργειας από την Αίγυπτο, οι οποίες περνούσαν διαμέσου της χερσονήσου του Σινά, όπου δραστηριοποιούνται ακραίες ισλαμιστικές οργανώσεις. Το Οικόπεδο 12 που ανακαλύφθηκε στην ΑΟΖ της Κύπρου, κοντά στο κοίτασμα Λεβιάθαν του Ισραήλ, μπορεί να αναπτύξει σημαντικά την οικονομία του Νησιού και να καλύψει τις εσωτερικές ενεργειακές του ανάγκες. Εάν υπάρξει επάρκεια για την κάλυψη της εσωτερικής τους κατανάλωσης, τότε η Κύπρος και το Ισραήλ θα μπορέσουν να μετατραπούν σε χώρες εξαγωγής ενέργειας και θα αποτελέσουν νέες πηγές τροφοδοσίας σε μια περίοδο με ολοένα αυξανόμενη ζήτηση για πετρέλαιο και φυσικό αέριο (Leigh και Brandsma 2012, σ. 1).

Σύμφωνα με τη σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών (Η.Ε) για το Διεθνές Δίκαιο της θάλασσας του 1982 (UNCLOS), ή αλλιώς σύμβαση του Μοντέγκο Μπέι, αναφέρεται πως όλα τα παράκτια κράτη έχουν δικαίωμα εξερεύνησης και εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων της ΑΟΖ τους (αλλά και της υφαλοκρηπίδας, καθώς τα εξωτερικά όρια των δύο ζωνών ταυτίζονται μέχρι τα 200 ν.μ από τις γραμμές βάσης από τις οποίες μετρίεται το εύρος της αιγιαλίτιδας ζώνης). Το δικαίωμα απόκτησης ΑΟΖ γίνεται με ρητή διακήρυξη του παράκτιου κράτους και μπορεί να θεσπιστεί είτε μονομερώς είτε μέσω διμερών και πολυμερών συμφωνιών οριοθέτησης της ΑΟΖ (Κρατερός και Στρατή 2013, σ. 169-170). Μέσω διμερών συμφωνιών κήρυξε και η Κύπρος ΑΟΖ. Η πρώτη συμφωνία υπεγράφη το 2003 με την Αίγυπτο, η οποία μάλιστα αποτέλεσε και την πρώτη διμερή συμφωνία κήρυξης ΑΟΖ στην Ανατολική Μεσόγειο. Το 2007 η Κύπρος υπέγραψε συμφωνία με το Λίβανο και το 2010 με το Ισραήλ (Κρατερός και Στρατή 2013, σ. 187). Ωστόσο, στην Ν.Α Μεσόγειο υπάρχουν κάποιοι παράγοντες οι οποίοι δυσχεραίνουν και επιβραδύνουν τη θέσπιση ΑΟΖ από τα κράτη, όπως ο πόλεμος μεταξύ του Λιβάνου και του Ισραήλ, οι διαμάχες μεταξύ Ισραήλ και Παλαιστίνης καθώς και η απροθυμία από τη μεριά της Τουρκίας να αναγνωρίσει την Κυπριακή ΑΟΖ³ (Leigh και Brandsma 2012, σ. 1).

Η αμερικανική εταιρία Noble Energy έκανε έρευνες το 1998 έξω από τις ακτές του Ισραήλ στη λεκάνη της Μεσογείου και από τότε έχει προχωρήσει στην ανακάλυψη πολύ σημαντικών κοιτασμάτων. Το 2004 το Ισραήλ ξεκίνησε την παραγωγή ενέργειας από το μικρό κοίτασμα Mari-B. Το 2009 ανακαλύφθηκε το κοίτασμα Tamar ενώ το 2010 ανακαλύφθηκε ένα εξαιρετικά μεγάλο κοίτασμα, το κοίτασμα Leviathan, το οποίο υπολογίζεται να έχει απόθεμα περίπου 17 τρις. κ. π. Η τελευταία ανακάλυψη του Ισραήλ έγινε το 2012 με το κοίτασμα Tanin (Leigh και Brandsma 2012, σ. 2). Τα αποθέματα φυσικού αερίου που βρίσκονται στην ΑΟΖ του Ισραήλ καλύπτουν περισσότερο από το 1/3 του συνόλου των αποθεμάτων φυσικού αερίου στην Λεκάνη της Λεβαντίνης. Όταν αρχίσει το Ισραήλ να εκμεταλλεύεται τους ενεργειακούς του πόρους δεν θα

³ Η Τουρκία δεν έχει επικυρώσει την UNCLOS

χρειάζεται πλέον να εισάγει ενέργεια για την κάλυψη των εσωτερικών του αναγκών, ενώ αντίθετα θα μπορεί και να εξάγει το πλεόνασμά του (Indeo 2016, σ. 9).

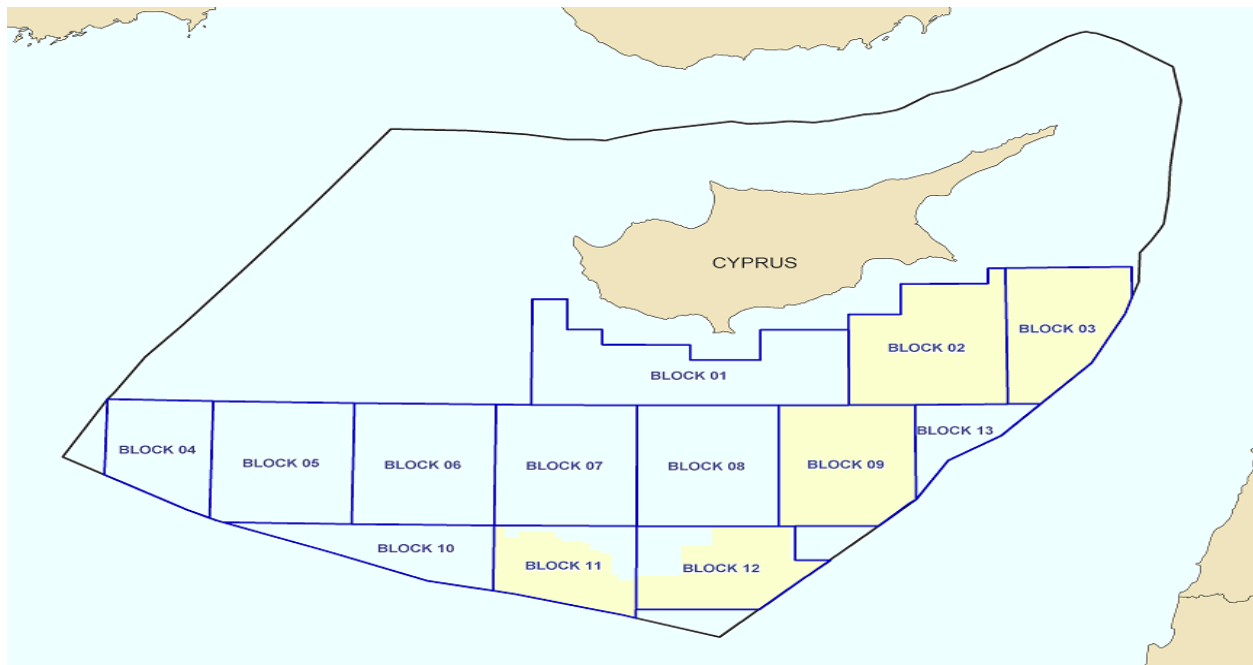
Πίνακας 1: Τα οικόπεδα φυσικού αερίου του Ισραήλ

Πηγή: Noble Energy Inc. (<http://www.nobleenergyinc.com/>)

Η ίδια αμερικανική εταιρία ανακοίνωσε το 2011 την ανακάλυψη του κοιτάσματος Αφροδίτη στο οικόπεδο 12 της Κυπριακής ΑΟΖ, 34 χιλιόμετρα δυτικά του Λεβιάθαν, με απόθεμα περίπου 7 τρις. κ. π., κάνοντας την Κύπρο να ελπίζει ότι στο μέλλον θα καταστεί σημαντική προμηθεύτρια φυσικού αερίου στη Μεσόγειο (Leigh και Brandsma 2012, σ. 2). Η Κύπρος, επίσης, ελπίζει ότι η νέα αυτή ανακάλυψη θα τη βοηθήσει να καλύψει την εσωτερική της κατανάλωση σε ενέργεια ώστε να μην χρειάζεται να εισάγει. Η ΑΟΖ της Κύπρου στο νότιο τμήμα του νησιού αποτελείται από 13 οικόπεδα. Για το οικόπεδο 12, όπως προαναφέρθηκε, δόθηκε άδεια εξερεύνησης στην αμερικανική εταιρία Noble Energy το 2007, και ακολούθησε από την κυπριακή κυβέρνηση η παροχή αδειών το 2013 στην Ιταλο-Νοτιοκορεατική κοινοπραξία ENI-KOGAS για να εξερευνήσει τα οικόπεδα 2, 3 και 9 και στη Γαλλική εταιρία Total για να εξερευνήσει τα οικόπεδα 10 και 11. Το 2013, η Κυπριακή κυβέρνηση υπέγραψε ένα Μνημόνιο Συνεννόησης με τις εταιρίες Noble και Delek για να προχωρήσουν στη δημιουργία εγκαταστάσεων LNG (υγροποιημένου φυσικού αερίου) στο Βασιλικό, ώστε να μπορεί η Κύπρος να παρέχει φυσικό αέριο τόσο στις εγχώριες όσο και στις διεθνείς αγορές. Στόχος του έργου αυτού ήταν να μπορέσει η Κύπρος και το Ισραήλ να εξάγουν μελλοντικά την παραγόμενη ενέργεια από τα κοιτάσματά τους, Αφροδίτη και Λεβιάθαν στην Ευρωπαϊκή αγορά, ίσως και στις αγορές της Άπω Ανατολής, διαμέσου της Ελλάδας (Indeo 2016, σ. 23-24).

Πίνακας 2: Τα 12 ενεργειακά οικόπεδα στην κυπριακή ΑΟΖ

πηγή: pgs (2016), <https://www.pgs.com/media-and-events/news/cyprus-3rd-licensing-round/>

Η Τουρκία αρνείται να αναγνωρίσει την Κυπριακή ΑΟΖ με αποτέλεσμα τη συχνή πρόκληση προβλημάτων στο Νησί, τονίζοντας πως τα κοιτάσματα έξω από τις ακτές της Κύπρου θα πρέπει να ωφελούν και τις δύο πλευρές (ελληνοκύπριους και τουρκοκύπριους). Η κυβέρνηση της Κύπρου αν και συμμαρτίζεται την τουρκική άποψη, δεν είναι πρόθυμη να αναστείλει τις εργασίες εξερεύνησης και εκμετάλλευσης των ενεργειακών της αποθεμάτων έως ότου βρεθεί μια οριστική λύση στο Κυπριακό. Καθώς τα επεισόδια με την Τουρκία κλιμακώνονται η Κύπρος με το Ισραήλ συνεργάζονται πιο στενά, με το δεύτερο να παρέχει στρατιωτική βοήθεια στην πρώτη, ενώ εκείνη θα του παρέχει το σύνδεσμο που χρειάζεται με την ευρωπαϊκή αγορά (Leigh και Brandsma 2012, σ. 3).

3.2 Ο ρόλος της Ελλάδας

Ο ρόλος της Ελλάδας ως μέλος της ΕΕ και του ΝΑΤΟ θα μπορούσε να αποδειχτεί κομβικός για την σταθερότητα μιας περιοχής με συνεχείς αναταραχές όπως η Ν.Α Μεσόγειος. Ωστόσο, ακόμη και πριν την κρίση, η ελληνική εξωτερική πολιτική δεν χαρακτηρίστηκε από ανάληψη σημαντικών πρωτοβουλιών, με συνέπεια να δυσχεράνει και να αποδυναμώνει τη θέση της τόσο στην περιοχή όσο και εντός της ΕΕ, χάνοντας την ευκαιρία να δημιουργήσει στρατηγικές συμμαχίες στον περίγυρό της. Τα μόνα θετικά βήματα που έκανε η χώρα κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης για να βελτιώσει τη θέση της, καθώς και τις ισορροπίες της περιοχής, ήταν να καλλιεργήσει διπλωματικούς δεσμούς με το Ισραήλ και να συμμετάσχει στον ενεργειακό χάρτη της Ν.Α Μεσογείου. Τα δύο αυτά βήματα είναι ικανά να αναβαθμίσουν τη διαπραγματευτική ισχύ της Ελλάδας και ίσως μακροπρόθεσμα να αποτελέσουν το κλειδί για την έξοδο της χώρας από την κρίση (Dokos 2016, σ. 37).

Η ανάδειξη της Ν.Α Μεσογείου σε ενεργειακό κόμβο θα βοηθήσει στη δημιουργία ενός κλίματος ασφάλειας και σταθερότητας, το οποίο με τη σειρά του θα οδηγήσει στην προσέλκυση διεθνών επενδύσεων και, συνεπώς, στην σταδιακή αποκλιμάκωση των οικονομικών δυσκολιών που ταλανίζουν τα κράτη της περιοχής. Η οικονομική ανάπτυξη και η μείωση της ανεργίας θα συμβάλουν στην πολιτική και κοινωνική σταθεροποίηση των κρατών της περιοχής (Κοψαχείλης 2015, σ. 1). Οι πρόσφατες ανακαλύψεις στην κυπριακή ΑΟΖ αναβάθμισαν γεωστρατηγικά το ρόλο της Ελλάδας και της Κύπρου, καθώς πλέον οι δύο χώρες συνομιλούν «ως ένα ολοκληρωμένο γεωπολιτικό και γεωοικονομικό σύστημα που κρατάει τα κλειδιά της σταθερότητας σε μια κρίσιμη περιοχή του πλανήτη» (Κοψαχείλης 2015, σ. 2). Μάλιστα, η συμμαχία που δημιούργησαν με την Αίγυπτο και το Ισραήλ ενισχύει ακόμη περισσότερο αυτήν την προσπάθεια.

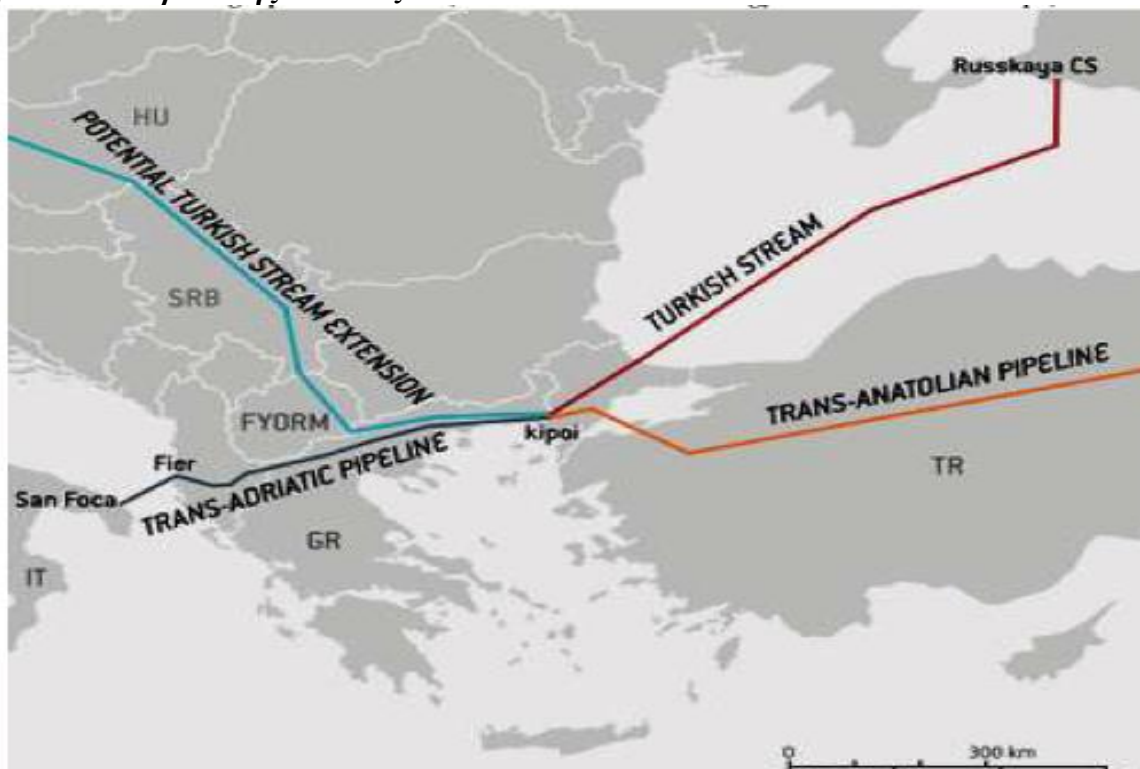
Από τα μέσα του 1990 το Ισραήλ είχε επιλέξει να προχωρήσει σε αποκλειστική στρατηγική συμμαχία με την Τουρκία⁴. Το 2010, όμως, δημιουργήθηκαν εντάσεις στις σχέσεις των δύο χωρών, με το Ισραήλ να αναζητά νέους συμμάχους. Ως εκ τούτου, το Ισραήλ επέλεξε να στρέψει την προσοχή του στην Ελλάδα και την Κύπρο οι οποίες θα μπορούσαν να του παράσχουν την ‘‘πολυπόθητη’’ σύνδεση με την ΕΕ. Η συμμαχία αυτή μπορεί να προσφέρει στην Ελλάδα, οικονομικά, ενεργειακά και τουριστικά οφέλη καθώς και συνεισφορά σε θέματα ασφάλειας. Αν και το Ισραήλ επιθυμεί να βελτιώσει και πάλι τις σχέσεις του με την Τουρκία, θα είναι δύσκολο να επιλέξει να συνεργαστεί μαζί της στον ενεργειακό τομέα, διότι έτσι θα διακινδύνευε να χάσει το βασικό διάδρομο παροχής αερίου στην σίγουρη αγορά της ΕΕ για έναν αβέβαιο σύμμαχο (Dokos 2016, σ. 42-45).

⁴ Παίγνιο μηδενικού αθροίσματος για την Ελλάδα

3.2.1 Οι προσπάθειες της Ελλάδας να αναπτύξει την ενεργειακή της πολιτική

Η ΕΕ επιζητώντας την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ανεξαρτητοποίηση της από το ρωσικό φυσικό αέριο έχει στρέψει το ενδιαφέρον της στην Ελλάδα σαν κόμβο διαμετακόμισης ενέργειας. Η ενεργειακή ασφάλεια της Ένωσης θα ενισχυθεί με την συνεχή ροή φυσικού αερίου μέσω του Νότιου Διαδρόμου. Μια επιλογή είναι η εισαγωγή αερίου από το Αζερμπαϊτζάν μέσω του αγωγού TAP (Trans Adriatic Pipeline), ο οποίος διασχίζει την Ελλάδα και την Αλβανία και συνεχίζει προς την Ιταλία. Επίσης, μέσω άλλων αγωγών το Αιγαίο θα μπορέσει να συνδεθεί με τη Βαλτική Θάλασσα, ξεκινώντας με τον IGB (Interconnector Greece-Bulgaria) αλλά και τον Turkish Stream. Μια επιπλέον πηγή ενέργειας για την ΕΕ αποτελούν τα κοιτάσματα της Κύπρου και του Ισραήλ, που προαναφέρθηκαν, καθώς και άλλα αποθέματα που φημολογείται ότι υπάρχουν στην Λεκάνη της Λεβαντίνης, τα οποία θα περνούν και αυτά διαμέσου της Ελλάδας (Dokos 2016, σ. 38-39).

Πίνακας 3: TAP, Turkish-Stream, και η πιθανή επέκταση του δεύτερου, αναβαθμίζουν τον γεωπολιτικό ρόλο της Ελλάδας

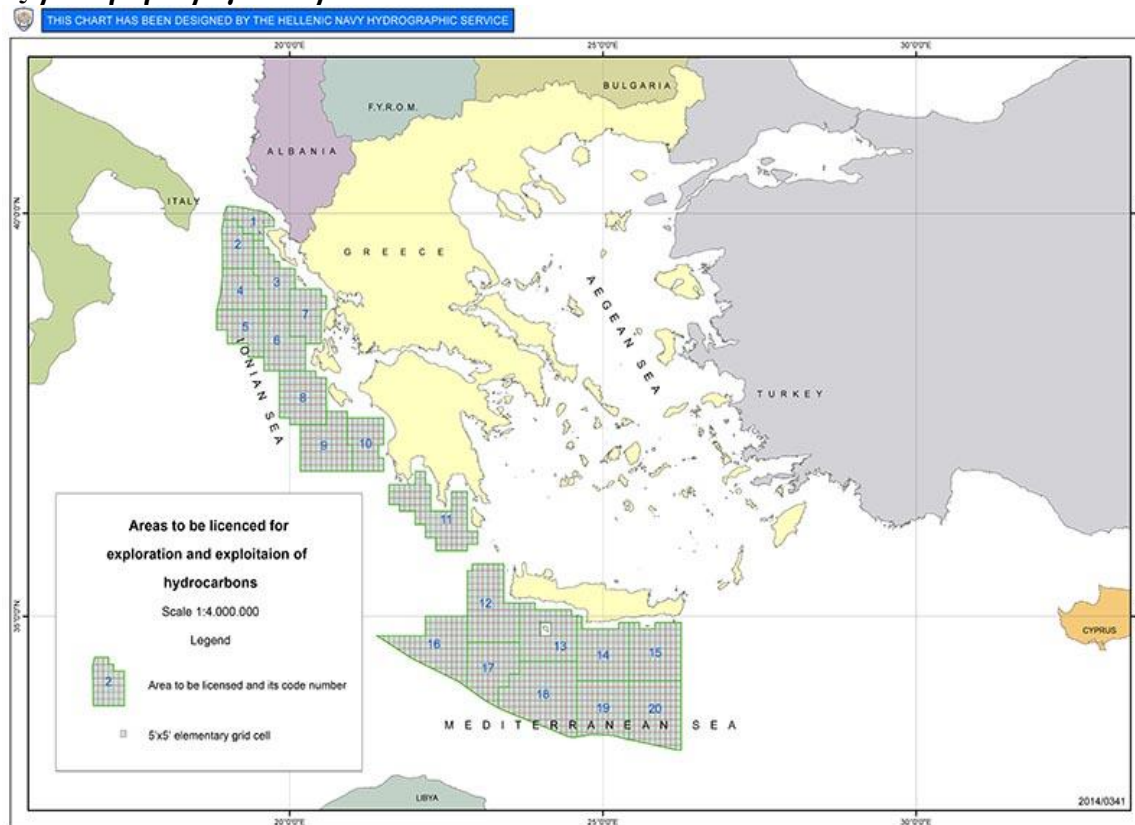

Πηγή: Institute of Energy for South-East Europe(www.iene.gr)

Αυτήν τη στιγμή η Ελλάδα αποτελεί αποκλειστικά χώρα διαμετακόμισης καθώς δεν παράγει η ίδια ενέργεια. Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν πολλά κοιτάσματα στην επικράτεια της, κυρίως στον υποθαλάσσιο χώρο, τα οποία θα μπορούσε να εξερευνησει και να εκμεταλλευτεί ώστε να μετατραπεί και αυτή σε χώρα παραγωγής ενέργειας. Για να συμβεί όμως αυτό η Ελλάδα θα πρέπει να κηρύξει ΑΟΖ. Στην ελληνική ΑΟΖ υπάρχουν τρεις περιοχές οι οποίες κατέχουν σημαντικά αποθέματα υδρογονανθράκων, πετρελαίου και φυσικού αερίου. Αυτά τα αποθέματα βρίσκονται στο Ιόνιο, στη Λεκάνη του Ηροδότου και νότια της Κρήτης. Καθώς ακόμα δεν έχουν εξερευνηθεί

αυτές οι περιοχές, οι διάφορες έρευνες αν και αναφέρουν σχεδόν με βεβαιότητα την ύπαρξή τους, δεν μπορούν να υπολογίσουν την ποσότητα των κοιτασμάτων (Mazis και Sotiropoulos 2016, σ. 30). Αν και αρχικά πολλές εταιρίες είχαν δείξει ενδιαφέρον για τον ενεργειακό πλούτο της χώρας, δεν προχώρησαν στην υλοποίηση προγραμμάτων εξαιτίας των χαμηλών τιμών των υδρογονανθράκων καθώς και της έλλειψης πολιτικής και οικονομικής σταθερότητας που χαρακτηρίζει τη χώρα (Dokos 2016, σ. 40).

Πίνακας 4: Τα ελληνικά ‘οικόπεδα’ όπως εμφανίζονται στο 2^ο γύρο δανειοδότησης για την εξερεύνηση υδρογονανθράκων το 2014

Πηγή: Greek Ministry of Environment and Energy (2014), <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=875&language=en-US>

Η Ελλάδα δεν έχει κηρύξει ακόμα ΑΟΖ, ωστόσο η ελληνική νομοθεσία η οποία έχει εναρμονισθεί με τη Σύμβαση του Δικαίου της Θάλασσας αναφέρει ότι «όταν αποφασισθεί η κήρυξη ΑΟΖ στον ελληνικό θαλάσσιο χώρο, τα εξωτερικά της όρια θα είναι τα ίδια με τα όρια της υφαλοκρηπίδας, δηλαδή ελλείψει συμφωνίας με τα γειτονικά κράτη, η μέση γραμμή, κάθε σημείο της οποίας απέχει ίση απόσταση από τα εγγύτερα σημεία των γραμμών βάσης (τόσο ηπειρωτικών όσο και νησιωτικών) από τις οποίες μετράται το εύρος της αιγιαλίτιδας ζώνης» (Κρατερός και Στρατή 2013, σ. 180-181). Οι διατάξεις του Διεθνούς Δικαίου της Θάλασσας είναι ευνοϊκές για την Ελλάδα καθώς με την κήρυξη της ΑΟΖ η χώρα θα μπορεί να προβεί σχεδόν σε όλες τις δραστηριότητες και χρήσεις της θάλασσας (συμπεριλαμβανομένων και των ενεργειακών δραστηριοτήτων) (Κρατερός και Στρατή 2013, σ. 181).

Η Ελλάδα δεν έχει καθιερώσει ακόμη ΑΟΖ στο Αιγαίο εξαιτίας των αντιδράσεων και των προκλητικών συμπεριφορών της Τουρκίας. Η Τουρκία έχει αναφέρει ότι οποιαδήποτε επέκταση των χωρικών υδάτων της χώρας θα αποτελέσει *casus belli*, δηλαδή αιτία πολέμου. Όλες οι παραβιάσεις του εναέριου και θαλάσσιου χώρου της Ελλάδας και η καθιέρωση γκρίζων ζωνών από την Τουρκία έχουν ως στόχο να αποτρέψουν την Ελλάδα από την θέσπιση ΑΟΖ ώστε να μην μπορέσει να επωφεληθεί από το φυσικό πλούτο που ενδέχεται να υπάρχει στο υπέδαφος της και κυρίως τα ενεργειακά αποθέματα. Η Τουρκία είχε αντιδράσει και παλαιότερα στην προοπτική θέσπισης αλιευτικής ζώνης από την Ελλάδα στο Αιγαίο. Επιπλέον, τα όρια της ΑΟΖ ταυτίζονται με αυτά της υφαλοκρηπίδας και ως εκ τούτου η Τουρκία θα επικαλεστεί τα ίδια επιχειρήματα που χρησιμοποιεί όσον αφορά την υφαλοκρηπίδα (Κρατερός και Στρατή 2013, σ. 182). Το μόνιμο επιχείρημα της Τουρκίας μέχρι τώρα ήταν ότι τα νησιά του Αιγαίου βρίσκονται πάνω στην υφαλοκρηπίδα της Ανατολίας. Ωστόσο με τη Σύμβαση του 82' για το Δίκαιο της Θάλασσας καθίσταται σαφές ότι τα νησιά δικαιούνται τις ίδιες ζώνες με τις ηπειρωτικές περιοχές και ότι αυτές χαράσσονται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο (Κρατερός και Στρατή 2013, σ. 200). Το βασικό πρόβλημα της Τουρκίας είναι το Καστελόριζο καθώς καλύπτει μεγάλο μέρος της Ανατολικής Μεσογείου, στο οποίο βρίσκονται σημαντικά ενεργειακά αποθέματα, και διασφαλίζει κοινά θαλάσσια σύνορα με την Κύπρο (Κρατερός και Στρατή 2013, σ. 414). Επιπλέον, στην περίπτωση που η Ελλάδα κηρύξει ΑΟΖ με την Αίγυπτο, εξαιτίας του Καστελόριζου οι θαλάσσιες ζώνες της Τουρκίας δεν θα συνορεύουν με αυτές της Αιγύπτου.

Η Ελλάδα, δεν έχει θεσπίσει ακόμα ΑΟΖ ούτε με την Αλβανία που είχαν προχωρήσει σε συμφωνία το 2009, η οποία τελικά δεν κυρώθηκε από το Αλβανικό Κοινοβούλιο (αν και η Ελλάδα αναφέρει επανειλημμένα ότι σέβεται την συμφωνία και αναμένει από την Αλβανία να προχωρήσει στην υπογραφή της). Είναι σαφές πως η Ελλάδα θα πρέπει να προχωρήσει στην θέσπιση ΑΟΖ μέσω διμερών οριοθετήσεων με τις γειτονικές της χώρες, στο πρότυπο της ελληνοαλβανικής συμφωνίας οριοθέτησης, ιδιαίτερα μετά τις εξαιρετικά σημαντικές ενεργειακές ανακαλύψεις στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Μεσογείου (Στρατή 2012, σ. 342-343).

3.2.2 Η Ενεργειακή Συμφωνία Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ

Η ανακάλυψη μεγάλων ενεργειακών αποθεμάτων στις ακτές του Ισραήλ στα τέλη της προηγούμενης δεκαετίας, έχει οδηγήσει τη χώρα στην ανάγκη λήψης αποφάσεων, οι οποίες καθίστανται όλο και πιο περίπλοκες εξαιτίας τόσο εσωτερικών όσο και εξωτερικών παραγόντων. Τα μεγάλα κοιτάσματα Λεβιάθαν και Tamar σε συνδυασμό με την μικρή εσωτερική ζήτηση της χώρας και την κατάσταση που επικρατεί στην Ν.Α. Μεσόγειο πρόκειται να καθορίσουν το μέλλον της περιοχής. Όμως, το ασταθές επενδυτικό κλίμα που επικρατεί και η πτώση των τιμών των υδρογονανθράκων περιπλέκουν ακόμα περισσότερο την κατάσταση. Το Ισραήλ θα πρέπει να δημιουργήσει συμμαχίες στην περιοχή και να καθορίσει δικούς του ενεργειακούς στόχους και προτεραιότητες, ειδικά όσον αφορά τις αγορές που θα επιλέξει να εξάγει (Zemach 2016, σ. 64).

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η εσωτερική κατανάλωση φυσικού αερίου από το Ισραήλ δεν επαρκεί για την κάλυψη του επενδυτικού κόστους και ως εκ τούτου η χώρα αναζητά εξωτερικές αγορές για να προχωρήσει σε εξαγωγές. Μία επιλογή είναι η εξαγωγή φυσικού αερίου στην αιγυπτιακή αγορά και από εκεί στην ευρωπαϊκή. Η επιλογή αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί μακροπρόθεσμη, καθώς η Αίγυπτος έχει υπογράψει πολλές συμφωνίες με μεγάλες ενεργειακές εταιρίες και είναι πιθανό να ανακαλυφθούν μεγάλα ενεργειακά κοιτάσματα στην επικράτειά της που θα μπορούν να καλύψουν την εσωτερική της κατανάλωση, με αποτέλεσμα να μη χρειάζεται να εισάγει ενέργεια (Zemach 2016, σελ. 73). Μια δεύτερη επιλογή, εξαιρετικά συμφέρουσα αλλά δύσκολο να υλοποιηθεί, αποτελεί η συνεργασία με την Τουρκία, μέσω ενός αγωγού, που θα καλύπτει τις τουρκικές ανάγκες και από εκεί θα μεταφέρει ενέργεια στην ευρωπαϊκή αγορά. Ωστόσο, το πάγωμα των σχέσεων των δύο χωρών εξαιτίας του περιστατικού Μαβί Μαρμαρά το 2012 και η μη επίλυση του Κυπριακού δημιουργούν προσκόμματα στην προσέγγιση των δύο χωρών, καθώς ένας αγωγός μεταξύ Ισραήλ-Τουρκίας θα διασχίζει αναγκαστικά την κυπριακή ΑΟΖ (Ratner 2016, σ. 2016). Τέλος, το Ισραήλ έχει τη δυνατότητα να εξάγει τα ενεργειακά του αποθέματα στα κράτη της Ευρώπης μέσα από τη συνεργασία με την Ελλάδα και την Κύπρο ως μια ασφαλή πηγή εφοδιασμού για την ΕΕ (Χαροκόπος 2013, σελ. 189).

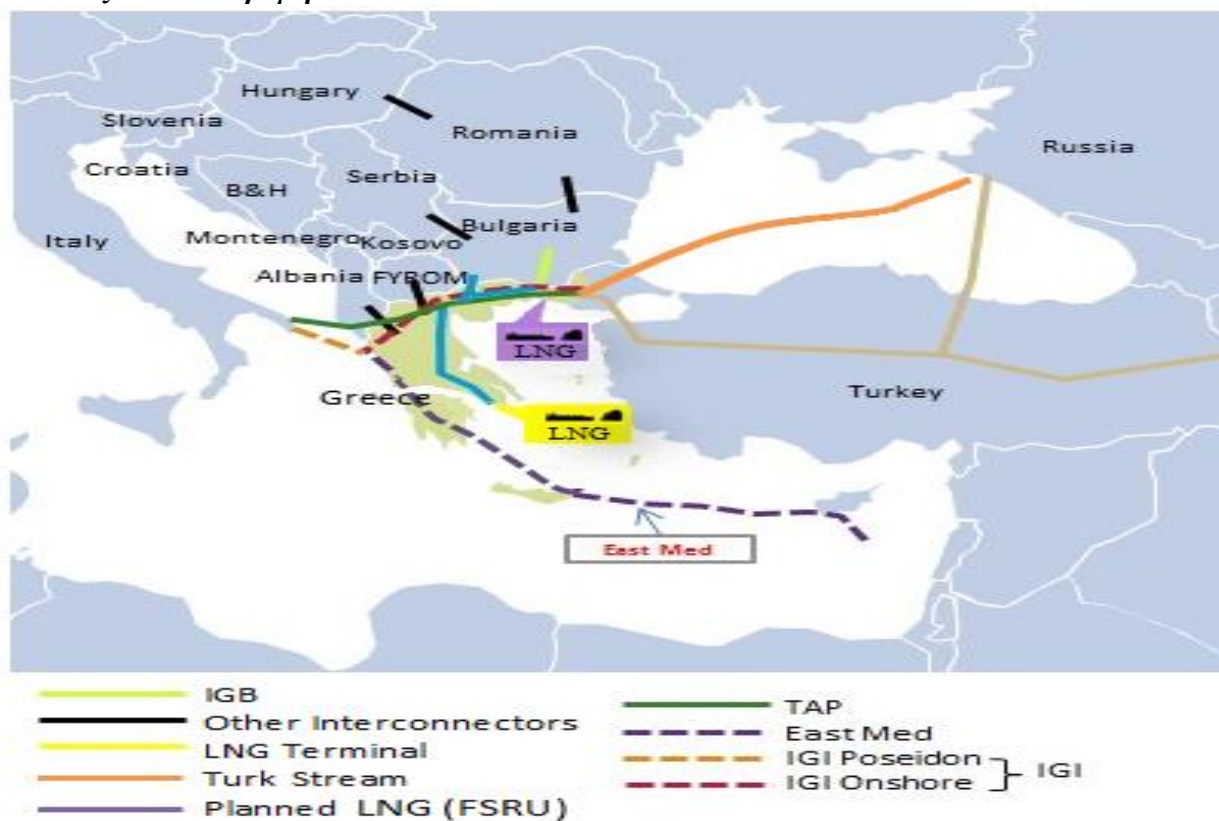
Πράγματι, η πρώτη προσέγγιση μεταξύ των τριών κρατών έγινε το 2012, όπου υπέγραψαν συμφωνία για τη δημιουργία του ενεργειακού διαδρόμου της Ανατολικής Μεσογείου (East Med), που θα αποτελείται από δύο βασικά σχέδια. Σύμφωνα με το πρώτο σχέδιο, το Ισραήλ θα μπορεί να μεταφέρει φυσικό αέριο (από το κοιτάσμα Λεβιάθαν) στην Κύπρο με δεξαμενόπλοια LNG ή μέσω ενός υπόγειου αγωγού. Από την Κύπρο η παραγόμενη ενέργεια από τα κοιτάσματα και των δύο κρατών (Λεβιάθαν και Αφροδίτη) θα μεταφέρεται στην Ελλάδα, μέσω ενός υπόγειου αγωγού που θα περνάει από την Κρήτη, και από εκεί θα μεταφέρεται στην Ευρώπη. Μάλιστα, αυτό το σχέδιο βρίσκεται ήδη στην λίστα της ΕΕ με τα «Σχέδια Κοινού Ενδιαφέροντος».

Το δεύτερο σχέδιο για τον East Med περιλαμβάνει την παραγωγή και εξαγωγή ενέργειας από το Ισραήλ μέσω του Euro-Asian Electricity Interconnector. Το σχέδιο αυτό βασίζεται και πάλι στη συνεργασία μεταξύ Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ και γι' αυτό τα τρία κράτη υπέγραψαν τον Αύγουστο του 2013 Μνημόνιο Συνεννόησης για τη δημιουργία ενός αγωγού διασύνδεσης ο οποίος θα μεταφέρει ενέργεια στην ευρωπαϊκή αγορά (Indeo 2016, σ. 17-18). Το τριμερές Μνημόνιο Συνεννόησης που υπέγραψαν οι Υπουργοί Ενέργειας των τριών χωρών αναφέρει «την επιθυμία τους για προώθηση των μεταξύ τους σχέσεων και την ενδυνάμωση της συνεργασίας τους στα

ενεργειακά ζητήματα της περιοχής». Σταδιακά υπογράφηκαν και άλλες συμφωνίες συνεργασίας ανάμεσα σε Αθήνα-Λευκωσία-Ιερουσαλήμ για διάφορους τομείς. Η συνεργασία όμως των τριών χωρών ενισχύθηκε κυρίως στον τομέα της άμυνας και της ασφάλειας, με αμοιβαία ανταλλαγή πληροφοριών, παροχή αμυντικού εξοπλισμού από το Ισραήλ, χορήγηση άδειας για την διεξαγωγή ναυτικών ασκήσεων από την Ελλάδα και μια κοινή προσπάθεια για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας. Η συμμαχία των τριών χωρών είναι υψίστης σημασίας ιδιαίτερα σε μια περίοδο που έχει αυξηθεί ο τουρκικός αναθεωρητισμός, προβαίνοντας σε συνεχείς παραβιάσεις στον εναέριο και θαλάσσιο χώρο της Ελλάδας καθώς και συνεχή αμφισβήτηση (η οποία εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους) της κυπριακής ΑΟΖ από την Τουρκία (Mazis και Sotiropoulos 2016, σ. 28-30).

Την ανάπτυξη του East Med έχει αναλάβει η ΔΕΠΑ Α.Ε η οποία συνεργάζεται με το κυπριακό Υπουργείο Ενέργειας, Εμπορίου, Βιομηχανίας και Τουρισμού και θα προχωρήσει σε συνεργασία με αρμόδιους φορείς του Ισραήλ και της Κύπρου. Ο αγωγός που θα κατασκευαστεί για τη μεταφορά του φυσικού αερίου που θα προέρχεται από τη λεκάνη της Ν.Α Μεσογείου θα έχει δυναμικότητα 8 δις. κ. μ. φυσικού αερίου ετησίως, ενώ η δυναμικότητα αυτή πρόκειται να αυξηθεί τα επόμενα χρόνια (Χαροκόπος 2014, σ. 495). Όπως και να έχει πάντως, έχουν τεθεί οι βάσεις για μια εξαιρετικά συμφέρουσα συμφωνία η οποία μελλοντικά θα επιφέρει σημαντικά οφέλη τόσο στις τρεις αυτές χώρες όσο και στην ΕΕ και θα συμβάλει σημαντικά στην σταθερότητα της περιοχής.

Πίνακας 5: Η διαδρομή του East Med

Πηγή: ΔΕΠΑ (www.depa.gr)

3.2.3 Η συνεργασία μεταξύ Ελλάδας, Κύπρου, Αιγύπτου, Ισραήλ

Η Αίγυπτος αποτελούσε για πολλά χρόνια μια εξαγωγική χώρα ενέργειας, μέχρι πρόσφατα όπου άρχισε να αντιμετωπίζει σημαντικές ενεργειακές ελλείψεις σε βαθμό που χρειάζεται να εισάγει ενέργεια. «Αυτό προέκυψε ως απόρροια των επιδοτήσεων που χορηγούσε η αιγυπτιακή κυβέρνηση στο κόστος κατανάλωσης καυσίμων ώστε να δημιουργείται τεχνητά περισσότερη ζήτηση. Επιπλέον, οι παραγωγοί φυσικού αερίου αναγκάζονταν από το κράτος να πωλούν ένα ποσοστό της παραγωγής τους στην εγχώρια αγορά σε χαμηλότερες τιμές από τις διεθνείς, με αποτέλεσμα να μη επιθυμούν να ασχοληθούν με την ανάπτυξη νέων πηγών φυσικού αερίου» (Ratner 2016, σ. 7). Σταδιακά άρχισε να συντελείται μεγάλη πτώση της εγχώριας παραγωγής ενέργειας εξαιτίας της μείωσης των πόρων που βρίσκονταν στην επικράτεια της Αιγύπτου και της ασταθούς πολιτικής κατάστασης που επικρατούσε στη χώρα. Επιπρόσθετα, το 2011 μειώθηκε το επενδυτικό ενδιαφέρον για την ανακάλυψη νέων κοιτασμάτων στις ακτές της Αιγύπτου, εξαιτίας της λαϊκής εξέγερσης που ξέσπασε εναντίον του τότε προέδρου της χώρας Hosni Mubarak, οδηγώντας στην παραίτηση του από την εξουσία. Η έλλειψη ενέργειας οδήγησε σε συχνές διακοπές ρεύματος και συνεπακόλουθα σε διακοπές της βιομηχανικής παραγωγής. Υπολογίζεται ότι η ζήτηση σε αέριο στην Αίγυπτο πρόκειται να αυξηθεί κατά 22% μέχρι το 2021. Οι εξαγωγές LNG σταμάτησαν το 2014 με αποτέλεσμα η Αίγυπτος να αναζητά νέες πηγές για να εφοδιαστεί με φυσικό αέριο (Ratner 2016, σ. 7). Το γεγονός αυτό ανέδειξε τη σημασία που είχε για την Αίγυπτο η εισαγωγή ενέργειας από τα κράτη της Ν.Α Μεσογείου ώστε να καταφέρει να καλύψει την εσωτερική της κατανάλωση.

Το 2014 το Ισραήλ και η Αίγυπτος ήταν πολύ κοντά στο να υπογράψουν μια συμφωνία για εξαγωγή του ισραηλινού φυσικού αερίου στην Αίγυπτο, κυρίως από το κοιτάσμα Λεβιάθαν που θα μεταφερόταν σε δύο φάσεις. Η πρώτη θα αφορούσε περιφερειακούς αγωγούς που θα μετέφεραν ενέργεια στην Ιορδανία, την Παλαιστινιακή Αρχή και την Αίγυπτο και η δεύτερη αφορούσε την μεταφορά του αερίου σε μορφή LNG. Οι εταιρίες που ανέπτυξαν το σχέδιο για την εκμετάλλευση των κοιτασμάτων Λεβιάθαν και Tamar υπέγραψαν το καλοκαίρι του 2014 μακροπρόθεσμη συμφωνία με την Αίγυπτο για εξαγωγή φυσικού αερίου προς αυτήν. Ο πρόεδρος Σίσι έχει καλλιεργήσει καλές σχέσεις με το Ισραήλ και αυτό φάνηκε από τη συνεργασία που ανέπτυξαν κατά τη διάρκεια του πολέμου στη Λωρίδα της Γάζας το 2014. Η Αίγυπτος δημιούργησε εγκαταστάσεις LNG στο Idku και στη Damietta, οι οποίες ακόμα δεν παράγουν έργο. Το φυσικό αέριο από τα κοιτάσματα Λεβιάθαν και Tamar θα καλύπτει τα 2/3 της παραγωγικής ικανότητας των συγκεκριμένων εγκαταστάσεων LNG με απόρροια να μένει χώρος και για επιπρόσθετο φυσικό αέριο που θα μπορεί να το παρέχει η Κύπρος. Οι εισαγωγές αυτές πρόκειται να αυξήσουν τις επενδυτικές πρωτοβουλίες και να καλύψουν την εγχώρια κατανάλωση, με αποτέλεσμα να αναπτυχθεί η οικονομία της χώρας. Η Αιγυπτιακή κυβέρνηση δεν πρόκειται να αναστείλει τη λειτουργία των συγκεκριμένων, εξαιρετικά κερδοφόρων, προγραμμάτων καθώς δύναται να αποκομίσει σημαντικά οφέλη (Cropsey 2015, σ. 36-37).

Ο νέος πρόεδρος δεν διατίθεται να διακινδυνεύσει τη σταθερότητα και την ασφάλεια της χώρας του. Επιδιώκοντας την περαιτέρω ενδυνάμωση των σχέσεων της Αιγύπτου με το Ισραήλ, ο Σίσι προχώρησε σε τριμερείς συναντήσεις με την Ελλάδα και την Κύπρο, οι οποίες αποτελούν συμμάχους του Ισραήλ (Κοψαχειλίδης 2015, σ. 2). Το πρώτο βήμα για τη συνεργασία της Αιγύπτου

με την Ελλάδα και την Κύπρο στον τομέα της ενέργειας έγινε το Νοέμβριο του 2014 στο Κάιρο. Η Αίγυπτος την περίοδο εκείνη βρισκόταν σε κρίση και παρουσίαζε σημαντική έλλειψη σε φυσικό αέριο, καθώς δεν μπορούσε να εισάγει αέριο από τη Ρωσία και την Αλγερία διότι υπολειπόταν στην απαραίτητη τεχνολογία (Cropsey 2015, σ. 31). Η προσέγγιση της Ελλάδας με την Αίγυπτο φέρνει τις δύο χώρες πιο κοντά στην συμφωνία οριοθέτησης των θαλάσσιων ζωνών τους και την κήρυξη ΑΟΖ, που θα οδηγήσει στην από κοινού εκμετάλλευση των ενεργειακών αποθεμάτων που ενδεχομένως υπάρχουν στην περιοχή. Κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Μοχάμεντ Μόρσι η Αίγυπτος διατηρούσε πολύ καλές σχέσεις με την Τουρκία με αποτέλεσμα κάθε προσέγγιση της Ελλάδας για το θέμα της ΑΟΖ να προσκρούει στην απροθυμία της Αιγύπτου να διευθετήσει το ζήτημα χωρίς τη συμμετοχή της Τουρκίας. Μάλιστα, υπήρχε ο κίνδυνος να ακυρωθεί και η διμερής συμφωνία κήρυξης ΑΟΖ με την Κύπρο που είχε ήδη υπογραφεί από το καθεστώς του Μουμπάρακ. Ωστόσο, μετά το πραξικόπημα που έγινε τον Ιούλιο του 2013 και την ανάδειξη του προέδρου Σίσι, οι σχέσεις της Αιγύπτου με την Τουρκία έχουν διαρραγεί. Ως εκ τούτου, η Αίγυπτος έστρεψε το ενδιαφέρον της στην Ελλάδα και την Κύπρο, που αποτελούν και συμμάχους του Ισραήλ. Το Κάιρο επιθυμεί μέσα από την περιφερειακή συνεργασία που θα δημιουργήσουν αυτές οι τέσσερις χώρες μεταξύ τους, να προχωρήσουν στην καλύτερη δυνατή εξερεύνηση και αξιοποίηση του ενεργειακού τους πλούτου (Grigoriadis 2014).

Άλλωστε η ανακάλυψη του κοιτάσματος φυσικού αερίου Zohr στη Μεσόγειο, βρίσκεται στα σύνορα των ΑΟΖ Αιγύπτου, Κύπρου και Ελλάδας κάνοντας επιτακτική την ανάγκη ολοκλήρωσης των συνομιλιών οριοθέτησης και τη συνεργασία των τριών κρατών στον τομέα της ενέργειας. Το κοιτάσμα Zohr βρέθηκε το 2015 στο οικόπεδο 9, γνωστό και ως Shorouk. Αποτελεί το μεγαλύτερο κοιτάσμα στην Αίγυπτο, αλλά και γενικότερα στη Μεσόγειο, και ένα από τα μεγαλύτερα κοιτάσματα φυσικού αερίου στον κόσμο, όπως αναφέρει η Ιταλική εταιρία ENI, το οποίο θα μπορεί να καλύπτει την εγχώρια ζήτηση της Αιγύπτου για αρκετές δεκαετίες. Το κοιτάσμα αυτό βρίσκεται κοντά στο οικόπεδο 11 της Κύπρου και περαιτέρω έρευνες μπορεί να αναδείξουν μεγάλες ποσότητες φυσικού αερίου και στην Κυπριακή ΑΟΖ (Mazis και Sotiropoulos 2016, σ. 35-36).

Η είσοδος της Αιγύπτου στη συμμαχία Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ αποτελεί καθοριστικό παράγοντα τόσο για την οικονομική ανάπτυξη των κρατών, μέσω της ανάπτυξης του ενεργειακού τους τομέα, όσο και για την εδραίωση της ειρήνης στην περιοχή. Η Αίγυπτος αποτελεί το πιο πολυπληθές, το πιο σημαντικό και το κράτος με την μεγαλύτερη επιρροή στον Αραβικό κόσμο. Γι' αυτό ακριβώς και θα αποτελέσει ένα σημαντικό όπλο για την καταπολέμηση των ακραίων ισλαμικών και τρομοκρατικών κινημάτων στην περιοχή και μια μεγάλη εισαγωγική και εξαγωγική ενεργειακή δύναμη. Η συνεργασία των τεσσάρων κρατών θα μπορέσει να επαναφέρει τις ισορροπίες στην περιοχή και να οδηγήσει σε μια σταδιακή αποκλιμάκωση της τεταμένης κατάστασης που επικρατεί, κάτι το οποίο επιθυμούν και οι ΗΠΑ (Cropsey 2015, σ. 31).

3.3 Ο ρόλος της Τουρκίας

Έναν από τους βασικούς στόχους της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής αποτελεί η ανάδειξη της σε κόμβο διαμετακόμισης ενέργειας από τον Καύκασο, τη Μέση Ανατολή και τον Περσικό κόλπο προς την ΕΕ. Σύμφωνα με τον Meister S., από την εκλογή του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) το 2002, η Τουρκία καταβάλλει σημαντικές προσπάθειες να αναδειχθεί ως η σημαντικότερη περιφερειακή δύναμη στην περιοχή, αναπτύσσοντας έντονη διπλωματία. Η γεωγραφική θέση της την βοηθά να καταστεί κεντρικός ενεργειακό κόμβος, καθώς βρίσκεται κοντά στις πλουσιότερες, ενεργειακά, χώρες του πλανήτη. Εάν το καταφέρει αυτό θα μπορέσει να καλύψει την εσωτερική της ζήτηση, να μειώσει την εξάρτηση της από το φυσικό αέριο της Ρωσίας και να αποκομίσει μεγάλα έσοδα από την επιβολή τελών διέλευσης. Η συμμετοχή της Τουρκίας στα σχέδια ανάπτυξης μιας σειράς αγωγών φυσικού αερίου που διέρχονται ή πρόκειται να διέλθουν από το έδαφος της δείχνει ότι επιθυμεί να μετατραπεί από κόμβο διαμετακόμισης ενέργειας σε μεταπωλητή φυσικού αερίου. Το φυσικό αέριο έχει αποκτήσει ιδιαίτερη βαρύτητα για την Τουρκία και αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι καλύπτει πάνω από το 30% των ενεργειακών προμηθειών της χώρας, ποσοστό σχεδόν ίδιο με αυτό του πετρελαίου. Την αγορά φυσικού αερίου της χώρας συνεχίζει να ελέγχει το κρατικό μονοπώλιο της BOTAS, αν και τυπικά είχε καταργηθεί το 2001 (Χαροκόπος 2011, 375-376).

Την Τουρκία διαπερνούν ήδη πολλοί περιφερειακοί και διεθνείς αγωγοί πετρελαίου και φυσικού αερίου, αναδεικνύοντας την σημασία που έχει αποκτήσει η χώρα και τον κυρίαρχο ρόλο που διαδραματίζει ως διαμετακομιστικός κόμβος και ως ένα μεγάλο ενεργειακό κέντρο. Όσον αφορά το πετρέλαιο, η Τουρκία διαθέτει:

1. Τον αγωγό Μπακού-Τιφλίδα-Τσεϋχάν που μεταφέρει πετρέλαιο από την Κασπία στο λιμάνι του Τσεϋχάν διαμέσου της Γεωργίας και ξεκίνησε τη λειτουργία το 2007.
2. Τον αγωγό Κιρκούκ-Τσεϋχάν, ο οποίος συνδέει το βόρειο Ιράκ με την Τουρκία, και είναι ο παλαιότερος αγωγός της χώρας, καθώς λειτουργεί από το 1977⁵.

Αναφορικά με το φυσικό αέριο:

1. Από το 2007 λειτουργεί επιχειρησιακά ο αγωγός Μπακού-Τιφλίδα-Ερζουρούμ, ο οποίος μεταφέρει φυσικό αέριο στην Τουρκία διαμέσου της Γεωργίας, το οποίο έχει παραχθεί στο κοιτάσμα Shah Deniz στο Αζερμπαϊτζάν
2. Ο αγωγός Ιράν-Τουρκία ξεκίνησε να λειτουργεί από το 2001 μεταφέροντας ενέργεια από την Ταυρίδα στο Ερζορούμ
3. Το 1997 δημιουργήθηκε ο αγωγός Blue Stream, ο οποίος θα εφοδίαζε την Τουρκία απευθείας με ρωσικό φυσικό αέριο και οι πρώτες παραδόσεις ξεκίνησαν το 2003.
4. Για τον αγωγό Turkey-Greece Interconnector (ITG) υπεγράφη συμφωνία ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία το 2003 και αποτελεί την πρώτη φάση του Southern Gas Corridor, όπως αναπτύχθηκε από το πρόγραμμα INOGATE της ΕΕ. Ο ITG ξεκίνησε να λειτουργεί

⁵ Institute of Energy for South-East Europe (2013), <http://www.iene.eu/the-east-mediterranean-geopolitical-puzzle-and-the-risks-to-regional-energy-security-p20.html> ημερομηνία πρόσβασης 24 Ιουλίου 2017

το 2007 μεταφέροντας το Αζερικό αέριο στην ΕΕ μέσα από μια διαδρομή που χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά⁶.

Πίνακας 6: Το δίκτυο αγωγών πετρελαίου και αερίου της Τουρκίας

Turkey's Oil and Gas Pipeline Network

Πηγή: [iene.eu](http://www.iene.eu), <http://www.iene.eu/the-east-mediterranean-geopolitical-puzzle-and-the-risks-to-regional-energy-security-p20.html>

Το πιο σημαντικό, πάντως, ενεργειακό πρόγραμμα που θα αναδείξει τη θέση της Τουρκίας είναι αυτό του Νότιου Διαδρόμου, Southern Gas Corridor, που θα μεταφέρει φυσικό αέριο από την περιοχή της Κασπίας στην ΕΕ, διαμέσου της Τουρκίας. Το πρόγραμμα αυτό θα εκμεταλλευτεί κάποιες υπάρχουσες δομές αλλά θα αναπτύξει και μια σειρά νέων αγωγών φυσικού αερίου⁷. Η στρατηγική της ΕΕ για την δημιουργία του Southern Gas Corridor δημιουργήθηκε για να μειώσει η ΕΕ την εξάρτησή της από το ρωσικό αέριο, καθώς το φυσικό αέριο δεν θα περνά καν μέσα από περιοχές που ελέγχει η Ρωσία (Dokos και Tsakiris 2012, σ. 15). Το πρόγραμμα του Southern Gas Corridor περιλαμβάνει:

1. Την εκμετάλλευση του κοιτάσματος Shah Deniz II, το φυσικό αέριο του οποίου θα διανέμει μια απόσταση 3.500 χμ. από την Κασπία θάλασσα προς την ΕΕ⁸.

⁶ Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa> ημερομηνία πρόσβασης 24 Ιουλίου 2017

⁷ BP Azerbaijan, http://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/Shahdeniz/SouthernCorridor.html ημερομηνία πρόσβασης 24 Ιουλίου 2017

⁸ BP Azerbaijan, http://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/Shahdeniz/SouthernCorridor.html ημερομηνία πρόσβασης 24 Ιουλίου 2017

2. Τον αγωγό φυσικού αερίου του Νότιου Καυκάσου SCP, ο οποίος θα επεκταθεί με έναν νέο παράλληλο αγωγό που θα διαπερνάει το Αζερμπαϊτζάν και με τη δημιουργία δύο σταθμών στη Γεωργία, και θα προμηθεύει με φυσικό αέριο την Τουρκία και την ΕΕ⁹.
3. Τον αγωγό φυσικού αερίου της Ανατολής TANAP, που θα ξεκινά από τα σύνορα μεταξύ Γεωργίας-Τουρκίας και θα καταλήγει στα ελληνικά σύνορα και από εκεί στην ΕΕ¹⁰.
4. Τέλος, τον αγωγό φυσικού αερίου της TAP (που συνδέεται με τον TANAP), ο οποίος θα ξεκινά από τα Ελληνοτουρκικά σύνορα, θα περνά από την Ελλάδα και την Αλβανία μέσω της Αδριατικής και θα καταλήγει στην Ιταλία¹¹.

Το 2014 η Τουρκία ανακοίνωσε τη συνεργασία της με τη Ρωσία στο πρόγραμμα Turkish Stream, ωστόσο, το πρόγραμμα δεν προχώρησε εξαιτίας της κατάρριψης του ρωσικού SU-25 το 2015 στην Τουρκοσυριακή μεθόριο από τουρκικά F-16, με φυσικό επακόλουθο να διαρραγούν παροδικά οι σχέσεις των δύο χωρών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η Τουρκία να αναζητήσει νέους προμηθευτές ώστε να μην εξαρτάται αποκλειστικά από το ρωσικό φυσικό αέριο. Άλλωστε, και ο TANAP μακροπρόθεσμα δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει μόνο με φυσικό αέριο που θα προέρχεται από το Αζερμπαϊτζάν. Το Τουρκμενιστάν, το Ιράν και η Περιφερειακή Κυβέρνηση του Ιρακινού Κουρδιστάν (KRG) αποτελούσαν τους δυνητικούς εναλλακτικούς προμηθευτές αντί της Ρωσίας. Όσον αφορά το Ιράν μια συνεργασία με την Τουρκία είναι εξαιρετικά δύσκολο να υλοποιηθεί εξαιτίας της εξωτερικής πολιτικής της δεύτερης, η οποία στηρίζει το σουνιτικό στρατόπεδο στο πλευρό της Σαουδικής Αραβίας. Η Άγκυρα έχει υπογράψει από το 2013 συμφωνία με την KRG και έχει προχωρήσει σε διάφορες ενέργειες ώστε να καταφέρει να διοχετεύσει μελλοντικά στον TANAP ιρακινό φυσικό αέριο. Επιπρόσθετα, η Τουρκία, καθώς και η ΕΕ, επιδιώκει στο μέλλον την διοχέτευση φυσικού αερίου στον TANAP και από το Τουρκμενιστάν¹².

Μία άλλη προοπτική για την Τουρκία είναι να αποτελέσει κόμβο διαμετακόμισης για τα κοιτάσματα που ανακαλύφθηκαν πρόσφατα στην Ν.Α. Μεσόγειο, στις υφαλοκρηπίδες της Κύπρου, της Αιγύπτου και του Ισραήλ. Ωστόσο, οι σχέσεις της Τουρκίας με το Ισραήλ και την Αίγυπτο παραπαίνουν ενώ οι σχέσεις της και με τις υπόλοιπες γειτονικές χώρες χαρακτηρίζονται από εντάσεις. Το μεγαλύτερο όμως πρόβλημα ανακύπτει στις σχέσεις της Τουρκίας με την Κύπρο καθώς τα ενεργειακά οφέλη πρέπει να συνδυαστούν με μια μακροχρόνια διαμάχη που ξεκινά από την εισβολή της Τουρκίας στο Νησί το 1974 (Richert 2016, σ. 61) Η Άγκυρα έχει προκαλέσει αρκετές φορές την Λευκωσία από τη στιγμή που αποφάσισε να κηρύξει ΑΟΖ. Τον Οκτώβριο του 2014 η Άγκυρα έστειλε ένα ερευνητικό πλοίο το Barbaros να διεξάγει έρευνες στο οικόπεδο 9 της κυπριακής ΑΟΖ. Από την κήρυξη της κυπριακής ΑΟΖ και το ξεκίνημα των εργασιών έρευνας για

⁹ BP Azerbaijan, http://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/pipelines/SCP.html ημερομηνία πρόσβασης 24 Ιουλίου 2017

¹⁰ Trans Anatolian Natural Gas Pipeline, <http://www.tanap.com/tanap-project/why-tanap/> ημερομηνία πρόσβασης 24 Ιουλίου 2017

¹¹ Trans Adriatic Pipeline, <https://www.tap-ag.com/the-pipeline> ημερομηνία πρόσβασης 24 Ιουλίου 2017

¹² Globalview (2016), <http://www.globalview.gr/2016/01/10/%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CF%89%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B1-%CE%BA%CE%B1/> ημερομηνία πρόσβασης 24 Ιουλίου 2017

υδρογονάνθρακες η Τουρκία έχει εισβάλει αρκετές φορές στις κυπριακές θαλάσσιες ζώνες. Ωστόσο, το συγκεκριμένο περιστατικό αποτέλεσε την πιο σημαντική και ξεκάθαρη απειλή. Μάλιστα, η Άγκυρα έχει δηλώσει επανειλημμένα ότι θα συνεχίσει να παρακολουθεί τις ενέργειες της Ιταλικής εταιρίας ENI στο οικόπεδο 9. Με αφορμή αυτό το περιστατικό το Ισραήλ ζήτησε από την Άγκυρα να αποσύρει το Barbaros καθώς και κάθε στρατιωτικό πλοίο της και σε μια επίδειξη δύναμης και ενότητας ανάμεσα στα κράτη της συμμαχίας, προχώρησε στη διενέργεια στρατιωτικών ασκήσεων στην κυπριακή ΑΟΖ μαζί με την Ελλάδα (Cropsey 2015, σ. 34). Η Τουρκία δεν έχει καταφέρει μέχρι τώρα να προσεγγίσει τα κράτη της περιοχής ώστε να επωφεληθεί από τον ενεργειακό πλούτο της Ν.Α. Μεσογείου, αντιθέτως συνεχώς επιδεινώνονται οι μεταξύ τους σχέσεις (Richert 2016, σ. 62-63).

Όπως και να έχει πάντως, η Τουρκία λόγω της γεωγραφικής της θέσης θεωρείται μια πολύ σημαντική διαμετακομιστική χώρα, αποτελώντας μια εξαιρετικά σημαντική εναλλακτική επιλογή για την τροφοδοσία της ΕΕ. Ωστόσο, η ΕΕ και οι χώρες του ευρωπαϊκού νότου θα πρέπει να αναλογιστούν αν μια τέτοια συνεργασία θα μπορέσει να τους παράσχει μακροχρόνια οφέλη. Ένα κράτος για να μπορέσει να αποτελέσει ένα σταθερό διαμετακομιστικό κόμβο θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από πολιτική σταθερότητα, εσωτερική ασφάλεια και να μην αντιμετωπίζει προβλήματα με τις γειτονικές του χώρες, ειδάλως θα αποτελεί αναξιόπιστο διαπραγματευτή¹³. Η Τουρκία μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την ενεργειακή ασφάλεια της Ένωσης. Ο αγωγός μεταξύ Τουρκίας και Ιράκ καθώς και άλλοι αγωγοί φυσικού αερίου έχουν δεχτεί πολλές φορές επίθεση από την κουρδική οργάνωση PKK (Dokos και Tsakiris 2012, σ. 15). Ακόμη, η πολιτική ζωή της χώρας επί προεδρία του Ταγίπ Ερντογάν είναι εξαιρετικά πολωμένη και παρουσιάζονται σημαντικές εσωτερικές αναταραχές, ιδιαίτερα μετά το πραξικόπημα του Ιουλίου του 2016. Όλα αυτά δείχνουν ότι η ΕΕ θα πρέπει να αναζητήσει νέες οδούς εφοδιασμού ενέργειας, αναδεικνύοντας ακόμη περισσότερο την επιλογή των κρατών της Ν.Α. Μεσογείου (Ελλάδα-Κύπρος-Ισραήλ-Αίγυπτος)¹⁴.

¹³ Globalview (2016), <http://www.globalview.gr/2016/01/10/%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CF%89%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B1-%CE%BA%CE%B1/> ημερομηνία πρόσβασης 24 Ιουλίου 2017

¹⁴ Globalview (2016), ο.π

3.4 Ο ρόλος των ΗΠΑ και οι προκλήσεις για το μέλλον στην Ν.Α Μεσόγειο

Οι ΗΠΑ επιδεικνύουν μεγάλο ενδιαφέρον για τους ενεργειακούς πόρους της Νοτιοανατολικής Μεσογείου για δύο βασικούς λόγους. Ο ένας λόγος είναι ότι τα ενεργειακά αποθέματα των χωρών της Ν.Α Μεσογείου μπορούν να αποτελέσουν μια εναλλακτική πηγή τροφοδοσίας της ΕΕ με ενέργεια ώστε να μην βασίζεται πλέον στο ρωσικό φυσικό αέριο. Με αυτόν τον τρόπο μάλιστα, τόσο οι ΗΠΑ όσο και η ΕΕ θα μπορούν να ασκήσουν μεγαλύτερη πίεση στη Ρωσία για το Ουκρανικό ζήτημα. Ο δεύτερος λόγος έχει να κάνει με τις συνεχείς εξελίξεις στην περιοχή και κυρίως με τον εμφύλιο πόλεμο στη Συρία και το πραξικόπημα στην Αίγυπτο (Grigoriadis 2014). Γι' αυτόν το λόγο οι ΗΠΑ ενθαρρύνουν τη συνεργασία Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ-Αιγύπτου καθώς μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό βήμα για την αποκατάσταση της ομαλότητας στη λεκάνη της Ν.Α. Μεσογείου. Η στήριξη των ΗΠΑ προς τη συμμαχία των τεσσάρων κρατών φάνηκε και από την στάση που κράτησαν στο επεισόδιο με το τουρκικό ερευνητικό σκάφος στην κυπριακή ΑΟΖ, όπου καταδίκασαν την συγκεκριμένη ενέργεια (Κοψαχείλης 2015, σ. 3). Μάλιστα, το 2014 οι ΗΠΑ προχώρησαν σε συμφωνία με την Ελλάδα, την Κύπρο και το Ισραήλ σε θέματα εμπορίου, ασφάλειας και ενέργειας, η οποία θα προστατευόταν και από την παρουσία του 6^{ου} στόλου των ΗΠΑ στην περιοχή (Cropsey 2015, σ. 47).

Οι αγωγοί μεταφοράς ενέργειας κατασκευάζονται κυρίως για οικονομικούς λόγους, όμως μπορούν να εδραιώσουν και την ειρήνη ανάμεσα στα κράτη μέσα από τη συνεργασία τους στον ενεργειακό τομέα. Για τον λόγο αυτό όσο κυριαρχεί στην Τουρκία η αναθεωρητική ισλαμική κυβέρνηση του Ταγίπ Ερντογάν δεν θα είναι συνετό από τις ΗΠΑ να πιέσουν το Ισραήλ και την Κύπρο να κατασκευάσουν αγωγό που θα εφοδιάζει την ΕΕ διαμέσου της Τουρκίας. Η Τουρκία είναι πιθανό να χρησιμοποιήσει την ενέργεια ως μέσο ισχυροποίησης της θέσης της, όπως ακριβώς έκανε και η Ρωσία. Ευτυχώς, υπάρχουν και άλλες εναλλακτικές λύσεις για την τροφοδοσία της ΕΕ. Η δημιουργία εγκατάστασης LNG στο Βασιλικό θα επιτρέψει την εξαγωγή του φυσικού αερίου από το Ισραήλ και την Κύπρο στην Ελλάδα (και από εκεί στην ΕΕ) και στην Αίγυπτο. Ακόμη, μπορεί να βοηθήσει στην επίλυση της διαμάχης μεταξύ Λιβάνου και Ισραήλ που αφορά τις θαλάσσιες ζώνες τους, προσκαλώντας τον Λίβανο να μεταφέρει και αυτός το αέριό του σε αυτή την εγκατάσταση. Έτσι, σταδιακά, η λεκάνη της Ν.Α. Μεσογείου θα μετατραπεί σε ενεργειακή ζώνη σταθερότητας και ασφάλειας (Cropsey 2015, σ. 45).

Εάν η Τουρκία επιθυμεί να επωφεληθεί και αυτή από τα κοιτάσματα της Ν.Α Μεσογείου, θα πρέπει πρώτα να απομακρύνει τις στρατιωτικές της δυνάμεις από την Κύπρο και να προχωρήσει προς την επίλυση του Κυπριακού, καθώς και να βελτιώσει τις σχέσεις της με το Ισραήλ. Ως εκ τούτου, μόνο εάν εξομαλυνθεί η πολιτική κατάσταση της Τουρκίας και βελτιωθούν οι σχέσεις της με τις γειτονικές της χώρες θα μπορέσει να δημιουργηθεί ένας αγωγός διαμετακόμισης ενέργειας προς αυτή. Σε περίπτωση που η Τουρκία συνεχίσει να προκαλεί και να δημιουργεί εντάσεις, κυρίως με τη συμπεριφορά της στο Κυπριακό, θα είναι δύσκολο για τις ενεργειακές εταιρίες να επενδύσουν στα κοιτάσματα των κρατών της Ν.Α. Μεσογείου αναλογιζόμενες το υψηλό ρίσκο, με κίνδυνο να μην προχωρήσει η εκμετάλλευση του ενεργειακού πλούτου της περιοχής (Cropsey 2015, σ. 45).

Ωστόσο, και η εσωτερική κατάσταση των χωρών μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη συνεργασία Ελλάδα-Κύπρου-Αιγύπτου-Ισραήλ. Η Ελλάδα βιώνει μια περίοδο οικονομικής και πολιτικής κρίσης, ενώ η Κύπρος, όπως προαναφέρθηκε, είναι ακόμα διαχωρισμένη και δέχεται συνεχείς προκλήσεις από την Τουρκία. Στο Ισραήλ, αν ο πρωθυπουργός Μπέντζαμιν Νετανιάχου αποδυναμωθεί πολιτικά, θα είναι πιο εύκολη η ίδρυση του Παλαιστινιακού κράτους σύμφωνα με τις αποφάσεις του ΟΗΕ. Τίθεται, λοιπόν, ένα σοβαρό ζήτημα πολιτικής αστάθειας για το Ισραήλ, ενώ και οι σχέσεις του με τις ΗΠΑ και τη διεθνή κοινότητα είναι προβληματικές. Επίσης, μεγάλες αμερικανικές και ισραηλινές ενεργειακές εταιρίες διατηρούν σημαντικούς δεσμούς με την τουρκική αγορά, με αποτέλεσμα να υπάρχει σημαντική διάσταση απόψεων ανάμεσα στα επιχειρηματικά και κρατικά συμφέροντα. Στην Αίγυπτο, ο πρόεδρος Σίσι αντιμετωπίζει σοβαρά εσωτερικά προβλήματα και εξωτερικές πιέσεις. Όλες οι αιγυπτιακές κυβερνήσεις μέχρι σήμερα αναγκάζονται να θυσιάζουν την δημοκρατική διακυβέρνηση για να διατηρήσουν την προσωρινή σταθερότητα, εξαιτίας της οικονομικής δυσπραγίας και της ανεργίας που μαστίζει τη χώρα. Επιπλέον, αν η Σαουδική Αραβία και το Ισραήλ σταματήσουν να υποστηρίζουν το καθεστώς του Σίσι, τότε αυτό θα καταστεί εξαιρετικά ευάλωτο. Όλες αυτές οι δυσχέρειες μπορεί να μετατρέψουν την συμμαχία των τεσσάρων κρατών για σταθερότητα και συνεργασία στην περιοχή σε μια εστία προστριβών όπου το κάθε κράτος θα προσπαθεί να υπερασπιστεί τα εθνικά του συμφέροντα. Γι' αυτό θα πρέπει να αναζητηθούν βιώσιμες λύσεις οι οποίες θα εγγυόνται μακροπρόθεσμα τη σταθερότητα σε μια τόσο ευάλωτη περιοχή (Κοψαχείλης 2015, σ. 5).

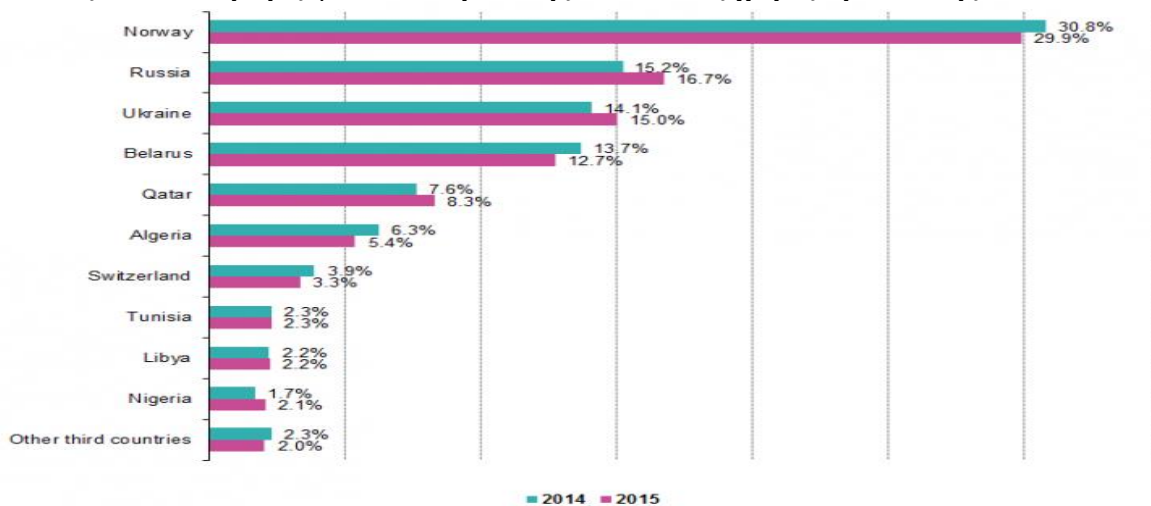
Από την ανάλυση του παρόντος κεφαλαίου προκύπτει το συμπέρασμα ότι η ενέργεια, εξαιτίας της σημασίας της, μπορεί να αποτελέσει το έναυσμα για την ανάπτυξη συνεργατικών δεσμών ανάμεσα στα κράτη. Από την άλλη πλευρά, ενδέχεται να αναδυθούν αντικρουόμενα συμφέροντα τα οποία θα αποτελούν μόνιμη πηγή εντάσεων. Και οι δύο προαναφερθείσες περιπτώσεις επαληθεύονται από τις νέες συνθήκες που έχουν δημιουργηθεί για τα κράτη της Ν.Α Μεσογείου μετά την ανακάλυψη σημαντικών κοιτασμάτων στην περιοχή. Οι νέες ενεργειακές ανακαλύψεις θα αποτελέσουν σημαντικό παράγοντα που θα διαμορφώσει το μέλλον της περιοχής και τις σχέσεις που θα επιλέξουν να αναπτύξουν τα γειτονικά κράτη μεταξύ τους.

4. Η Ενεργειακή Πολιτική της Ε.Ε

Η διαμόρφωση της ενεργειακής πολιτικής της Ένωσης ξεκίνησε από τη δεκαετία του 90' και έθετε ως βασικό στόχο την απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας. Από το 2000 και έπειτα άρχισε να αναδεικνύεται ένας ακόμη βασικός στόχος της ΕΕ, η ασφάλεια του εφοδιασμού. Η ασφάλεια εφοδιασμού διακρίνεται σε βραχυπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη. Σύμφωνα με την Επιτροπή, η μακροπρόθεσμη ασφάλεια συνδέεται με τη διαχείριση της ζήτησης για ενέργεια, την αύξηση και βελτίωση της εγχώριας παραγωγής ενέργειας της ΕΕ, τη διαμόρφωση μιας κοινής ενεργειακής εξωτερικής πολιτικής, την αύξηση των επενδύσεων σε υποδομές και, τέλος, την εύρυθμη λειτουργία της αγοράς αερίου της Ένωσης. Η βραχυπρόθεσμη ασφάλεια αφορά τις σχέσεις που αναπτύσσουν τα κράτη μεταξύ τους (Χαροκόπος 2012, σ. 445-446).

Το 2000 η Επιτροπή εξέδωσε την Πράσινη Βίβλο εξαιτίας της μεγάλης ενεργειακής εξάρτησης της ΕΕ από τρίτες χώρες. Η εξάρτηση αυτή (κυρίως όσον αφορά το φυσικό αέριο) επηρέαζε την ενεργειακή ασφάλεια της Ένωσης, παραμένοντας «δέσμια των διακυμάνσεων της παγκόσμιας ενεργειακής ζήτησης, της γεωπολιτικής κατάστασης, της γεωγραφικής θέσης και της σταθερότητας των χωρών διαμετακόμισης» (Χαροκόπος 2012, σ. 447). Οι ανάγκες της Ένωσης καλύπτονται κατά κύριο λόγο από εισαγωγές φυσικού αερίου, σε βαθμό όπου η εξάρτηση της αυξήθηκε την περίοδο 2007-2015, περίπου από 43% σε 51%, ενώ το 2030 ενδέχεται να ξεπεράσει το 70%. Η ΕΕ εξαρτάται σημαντικά από τρεις χώρες, τη Ρωσία, τη Νορβηγία και την Αλγερία, καθώς το 85% των εισαγωγών φυσικού αερίου της Ένωσης καλύπτεται από αυτές (Χαροκόπος 2012, σ. 447).

Πίνακας 7: Οι εισαγωγές φυσικού αερίου της ΕΕ από τις χώρες προέλευσης 2014-15

Provisional data for 2015

Source data: nrg_124m

Πηγή: Eurostat (http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Percentage_of_extra-EU_imports_of_natural_gas_by_country_of_origin.png)

Σκοπός του κεφαλαίου είναι να αναδείξει την ανάγκη της ΕΕ να διαφοροποιήσει τους προμηθευτές της ώστε να μειωθεί η εξάρτηση της, κυρίως από τη Ρωσία, και να αυξηθεί η ενεργειακή της ασφάλεια. Για να το επιτύχει αυτό θα πρέπει να διαμορφώσει μια κοινή εξωτερική ενεργειακή πολιτική, η οποία θα ακολουθείται από όλα τα κράτη μέλη ώστε να είναι αποτελεσματική. Τα ενεργειακά αποθέματα που ανακαλύφθηκαν στα κράτη της Ν.Α Μεσογείου αποτελούν μια πολύ ενδιαφέρουσα εναλλακτική πηγή προμήθειας για την ΕΕ. Σημαντικό ρόλο για την ενεργειακή αυτάρκεια της Ένωσης και, συνεπώς, την ασφάλεια εφοδιασμού της μπορούν να διαδραματίσουν οι Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ), καθώς η ΕΕ θα βασίζεται πλέον σε δική της παραγωγή φροντίζοντας, ταυτόχρονα, και για την προστασία του περιβάλλοντος.

4.1 Εξωτερική Ενεργειακή Πολιτική της ΕΕ

Η εξωτερική ενεργειακή πολιτική της ΕΕ δεν χαρακτηρίζεται από συνοχή καθώς τα κράτη μέλη δρουν ανεξάρτητα και όχι με έναν κοινό τρόπο. Ωστόσο, εξαιτίας εξωτερικών προκλήσεων τα κράτη αναγκάστηκαν να μεταβιβάσουν σταδιακά αρμοδιότητες της ενεργειακής πολιτικής τους στην ΕΕ (Λοβέρδου-Τυπάλδου 2012, σ. 359). Ήδη από τη δεκαετία του 70' η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε επισημάνει στα κράτη την ανάγκη δημιουργίας μιας κοινής εξωτερικής ενεργειακής πολιτικής. Το 90' η Ένωση ανέλαβε αρκετές πρωτοβουλίες δημιουργώντας διεθνείς ενεργειακές συνεργασίες με τις σημαντικότερες χώρες παραγωγής, κατανάλωσης και διαμετακόμισης ενέργειας. Η Επιτροπή θεωρεί ότι όταν τα κράτη δρουν ανεξάρτητα και μεμονωμένα συνήθως δεν καταφέρνουν να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις ασφάλειας που ανακύπτουν σχετικά με τον ενεργειακό τους εφοδιασμό, γι' αυτό είναι πιο αποτελεσματικό τα κράτη-μέλη να ενεργούν συλλογικά μέσω της Ένωσης. Το πρώτο βήμα για μια κοινή ενεργειακή πολιτική έγινε στο τέλος του 1973 με τον Ευρω-αραβικό διάλογο (Λοβέρδου-Τυπάλδου 2012, σ. 360).

Οι παράγοντες που ώθησαν την ΕΕ να διαμορφώσει μια κοινή εξωτερική ενεργειακή πολιτική αφορούσαν κυρίως την ενεργειακή ασφάλεια της Ένωσης. Αρχικά, οι εισαγωγές υδρογονανθράκων από τρίτες χώρες αυξάνονταν διαχρονικά, ενώ η εγχώρια παραγωγή των κρατών μελών της Ένωσης μειωνόταν σταθερά. Δεύτερον, η ΕΕ επιδιώκοντας να μεταβεί σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα πιο φιλική προς το περιβάλλον, έπρεπε να προμηθεύεται μεγαλύτερες ποσότητες φυσικού αερίου, μειώνοντας τις εισαγωγές άλλων, πιο επιβλαβών, ορυκτών καυσίμων. Τρίτον, μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ, η ενεργειακή πολιτική που θα ακολουθούσε η Ρωσία αποτελούσε ζήτημα υψίστης σημασίας για την Ένωση, καθώς θα την επηρέαζε άμεσα. Τέλος, η λήξη του Ψυχρού Πολέμου δημιουργούσε νέες ισοροπίες στο διεθνές περιβάλλον, αναδύοντας νέες ευκαιρίες και κινδύνους που ωθούσαν τα κράτη-μέλη σε μεγαλύτερη σύγκληση απόψεων (Λοβέρδου-Τυπάλδου 2012, σ. 364).

Ο Επίτροπος Piebalgs παρομοίασε τις εξωτερικές ενεργειακές σχέσεις της ΕΕ με ομόκεντρους κύκλους. Τον πρώτο κύκλο αποτελεί η εσωτερική αγορά της Ένωσης. Ο δεύτερος αποτελείται από την Ενεργειακή Κοινότητα της Ν.Α Ευρώπης¹⁵, όπου θέτονται αυστηρές προθεσμίες σχετικά με την εναρμόνιση των κανόνων της, επεκτείνοντας την επιρροή της ΕΕ και πέρα από τα σύνορά της. Ο τρίτος κύκλος αποτελείται από τις χώρες που βρίσκονται πέρα από την άμεση γειτονιά της ΕΕ, όπως είναι τα κράτη της Μεσογείου, της Κασπίας και του Εύξεινου Πόντου. Η ΕΕ έχει θεσπίσει την Πολιτική Γειτονίας και έχει συνάψει με τα κράτη των προαναφερθέντων περιοχών πολλές διμερείς συμφωνίες και Σχέδια Δράσης. Τα κράτη αυτά θα πρέπει να σέβονται και να ακολουθούν τους κοινοτικούς κανόνες όταν επιθυμούν να προσεγγίσουν μια ενεργειακή αγορά, όπως έκανε το Αζερμπαϊτζάν (Λοβέρδου-Τυπάλδου 2012, σ. 360-361). Ένας άλλος, πιο ευέλικτος, τρόπος για να προωθήσει η Ένωση την ενεργειακή της πολιτική είναι μέσα από διάφορα φόρουμ, όπου η ΕΕ συνομιλεί με τις μεγαλύτερες ενεργειακές δυνάμεις του πλανήτη, όπως είναι η Ρωσία, η Κίνα, η Ινδία, οι ΗΠΑ και τα κράτη του ΟΠΕΚ.

Η ΕΕ από τη δεκαετία του 90' και έπειτα έχει υπογράψει έναν σημαντικό αριθμό διεθνών ενεργειακών συμφωνιών. Ωστόσο, η ενέργεια αποτελεί ζήτημα αυξημένης γεωπολιτικής

¹⁵ Έχει επεκταθεί με την ένταξη της Μολδαβίας και της Ουκρανίας.

σημασίας για τα κράτη-μέλη με αποτέλεσμα αυτά να συνεχίζουν να στηρίζονται στις εθνικές τους πολιτικές. Ως εκ τούτου, η Ένωση δεν έχει καταφέρει ακόμα να σχηματίσει μια ολοκληρωμένη εξωτερική ενεργειακή πολιτική (Λοβέρδου-Τυπάλδου 2012, σ. 362). Πριν την υπογραφή της Συνθήκης της Λισαβόνας η ενέργεια αποτελούσε υποκατηγορία της περιβαλλοντικής και της οικονομικής πολιτικής. Μόνο μετά τη θέση της σε ισχύ το 2009 η ΕΕ άρχισε να αναπτύσσει μια κοινή ενεργειακή στρατηγική που θα ακολουθούταν από όλα τα κράτη μέλη. Πλέον, η ενεργειακή πολιτική συμπεριλαμβάνεται στις συντρέχουσες αρμοδιότητες, δηλαδή, τη δυνατότητα να νομοθετούν την έχουν και τα κράτη-μέλη αλλά και η ΕΕ (Λοβέρδου-Τυπάλδου 2012, σ. 363).

4.2 Η εξάρτηση της Ε.Ε από το φυσικό αέριο της Ρωσίας

Μετά το 2000 ξεκίνησε ο ενεργειακός διάλογος μεταξύ ΕΕ-Ρωσίας δημιουργώντας μια σχέση αλληλεξάρτησης ανάμεσα στις δύο χώρες. Η ΕΕ αποτελεί τη μεγαλύτερη αγορά φυσικού αερίου του πλανήτη, ενώ η Ρωσία τη μεγαλύτερη χώρα παραγωγής φυσικού αερίου. Η ενεργειακή ασφάλεια της ΕΕ επηρεάζεται σημαντικά από τις εισαγωγές ρωσικού φυσικού αερίου, καθώς οι εισαγωγές ενέργειας από τη Ρωσία αποτελούν «το 42% επί του συνόλου των εισαγωγών φυσικού αερίου της ΕΕ». Αυτή η εξάρτηση δημιουργεί συχνά προβλήματα στην εξωτερική ενεργειακή πολιτική της Ένωσης. Επίσης, η ανάπτυξη της οικονομίας της Ρωσίας βασίζεται στην ζήτηση ενέργειας από τα κράτη μέλη της Ένωσης, καθώς η ΕΕ απορροφά τα 2/3 των εξαγωγών φυσικού αερίου της χώρας (Χαροκόπος 2011, σ. 341). Η αλληλεξάρτηση ανάμεσα στις δύο χώρες θα μπορούσε να φέρει πιο κοντά τους δύο εταίρους. Παρά ταύτα οι σχέσεις τους χαρακτηρίζονται από αμοιβαία καχυποψία. Αυτό προκύπτει από την αίσθηση ανασφάλειας που δημιουργεί στην ΕΕ η εξάρτηση της από τη Ρωσία και από την απειλή που αισθάνεται η Ρωσία για την οικονομία της, από τις προσπάθειες της ΕΕ να διαφοροποιήσει τους ενεργειακούς προμηθευτές της. Όπως αναφέρει ο Δ. Τριανταφύλλου, η Ρωσία έχει αποκτήσει μεγάλη δύναμη από την παραγωγή φυσικού αερίου και προσπαθεί να την μετατρέψει σε πολιτική ισχύ ώστε να μπορεί να ελέγξει την ευρύτερη περιοχή, ενώ η ΕΕ, μέσα από την Πολιτική Γειτονίας, επιδιώκει να τη σταθεροποιήσει (Χαροκόπος 2011, σ. 342-343).

Πίνακας 8: Οι εισαγωγές ενέργειας από τις χώρες προέλευσης για την περίοδο 2004-14

	Solid fuels											
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Russia	18.0	23.7	24.9	24.7	26.1	30.0	26.9	26.2	25.7	29.0	29.0	
Colombia	12.0	11.7	11.3	12.7	12.3	17.4	19.9	23.5	24.2	22.0	21.2	
United States	7.2	7.6	7.8	9.1	14.0	13.5	16.8	17.8	22.9	21.8	20.5	
South Africa	25.2	25.0	23.1	20.1	16.5	15.8	9.6	7.7	6.3	6.7	9.9	
Australia	14.5	13.1	12.0	13.0	11.7	7.5	10.5	8.7	7.2	7.4	6.2	
Indonesia	6.6	7.2	9.3	7.8	7.3	7.0	5.5	5.0	4.5	3.1	3.4	
Canada	2.4	3.2	2.8	3.0	2.6	1.4	2.0	2.2	1.6	1.8	2.5	
Ukraine	2.3	2.2	1.6	1.8	2.3	1.7	1.9	2.3	1.6	1.5	1.5	
Norway	0.6	0.5	0.3	0.5	0.6	0.8	0.8	0.6	0.3	0.6	0.7	
Others	11.3	5.9	7.0	7.3	6.7	5.0	6.1	6.1	5.8	6.1	5.1	
	Crude oil											
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Russia	32.5	32.9	33.8	33.7	31.8	33.6	34.7	34.8	33.7	33.7	30.4	
Norway	18.7	16.8	15.4	15.0	15.0	15.1	13.7	12.5	11.2	11.8	13.1	
Nigeria	2.6	3.2	3.6	2.7	4.0	4.5	4.1	6.1	8.2	8.1	9.1	
Saudi Arabia	11.3	10.5	9.0	7.2	6.8	5.7	5.9	8.0	8.8	8.7	8.9	
Kazakhstan	3.3	4.4	4.6	4.6	4.8	5.3	5.5	5.7	5.1	5.7	6.4	
Iraq	2.2	2.1	2.9	3.4	3.3	3.8	3.2	3.6	4.1	3.6	4.6	
Azerbaijan	0.9	1.3	2.2	3.0	3.2	4.0	4.4	4.9	3.9	4.8	4.4	
Algeria	3.3	3.5	2.5	1.9	2.5	1.6	1.2	2.6	2.9	3.9	4.2	
Angola	0.6	1.2	0.7	2.0	2.6	2.7	1.6	2.1	2.0	2.9	3.3	
Others	24.5	24.0	25.2	26.6	26.0	23.8	25.6	19.8	20.1	16.7	15.5	
	Natural gas											
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Russia	43.6	40.7	39.3	38.7	37.6	33.1	32.1	34.9	34.9	41.2	37.5	
Norway	24.3	23.8	25.9	28.1	28.4	29.4	27.5	27.3	31.2	30.0	31.6	
Algeria	17.9	17.6	16.3	15.3	14.7	14.3	14.0	13.2	13.6	12.8	12.3	
Qatar	1.4	1.5	1.8	2.2	2.3	5.5	9.7	11.8	8.5	6.6	6.9	
Libya	0.4	1.6	2.5	3.0	2.9	2.9	2.7	0.7	1.9	1.7	2.1	
Nigeria	3.6	3.4	4.3	4.6	4.0	2.4	4.1	4.4	3.6	1.8	1.5	
Trinidad and Tobago	0.0	0.2	1.2	0.8	1.7	2.3	1.5	1.1	0.9	0.7	0.9	
Peru	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.8	0.5	0.4	
Turkey	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	
Others	8.7	11.0	8.8	7.3	8.2	9.9	8.2	6.3	4.5	4.5	6.5	

Source: Eurostat (online data codes: nrg_122a, nrg_123a and nrg_124a)

Πηγή: Eurostat([http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Main origin of primary energy imports, EU-28, 2004%E2%80%9314 \(%25 of extra EU-28 imports\) YB16.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2004%E2%80%9314_(%25_of_extra_EU-28_imports)_YB16.png))

Σχεδόν το 80% του ρωσικού φυσικού αερίου κατέφθανε στην Ευρώπη μέσω ενός δικτύου αγωγών που περνούσαν διαμέσου της Ουκρανίας, γεγονός που καθιστούσε τη χώρα εξαιρετικά σημαντική για τη διαμετακόμιση ενέργειας στην ΕΕ (Χαροκόπος 2011, σ. 399-400). Η ΕΕ, όμως, άρχισε να αντιλαμβάνεται ότι η ενεργειακή της ασφάλεια κινδυνεύει, όταν το 2006 το Κίεβο ήρθε σε σύγκρουση με τη Μόσχα, η οποία μείωσε τη ροή φυσικού αερίου που κατέφθανε στην ΕΕ διαμέσου της Ουκρανίας. Ωστόσο, η ενεργειακή κρίση του 2009 ήταν ακόμα σκληρότερη καθώς η Ρωσία διέκοψε εντελώς την παροχή φυσικού αερίου στην ευρωπαϊκή αγορά για μεγάλο χρονικό διάστημα. Αυτό είχε ως απόρροια να δημιουργηθεί σημαντική ενεργειακή έλλειψη στις ευρωπαϊκές χώρες καθώς τα διαθέσιμα αποθέματα δεν επαρκούσαν για να καλύψουν τις ενεργειακές ανάγκες της Ένωσης. Και οι δύο κρίσεις ήταν αποτέλεσμα των εντάσεων που είχαν προκύψει μεταξύ της Ουκρανίας και της Ρωσίας σχετικά με την τιμή πώλησης του ρωσικού φυσικού αερίου αλλά και τους όρους που είχε συμφωνήσει η Ουκρανία με το Τουρκμενιστάν, σχετικά με την τιμή και τη μεταφορά του δικού του φυσικού αερίου στην ουκρανική αγορά (Χαροκόπος 2011, σ. 403).

Η Ευρώπη και η Ρωσία άρχισαν να αναζητούν εναλλακτικούς διαδρόμους διαμετακόμισης ενέργειας ώστε να μην βασίζονται στους αγωγούς που διαπερνούν την Ουκρανία. Μια λύση ήταν ο αγωγός Nord Stream ο οποίος μετέφερε αέριο από τη Ρωσία κατευθείαν στην Γερμανία, διαμέσου της Βαλτικής θάλασσας (Χαροκόπος 2011, σ.349). Ο αγωγός άλλαξε σημαντικά το ποσοστό φυσικού αερίου που κατέφθανε στην ΕΕ διαμέσου της Ουκρανίας (53% σε σύγκριση με 80% παλαιότερα)¹⁶.

Η ενεργειακή κρίση με τη Ρωσία κορυφώθηκε ακόμη περισσότερο το 2014 με την εισβολή της Ρωσίας στην Κριμαία της Ουκρανίας (De Micco 2014, σ. 22). Η κατάσταση αυτή ανέδειξε πόσο ευάλωτη είναι η ενεργειακή ασφάλεια της ΕΕ. Ως εκ τούτου η Ένωση άρχισε να αναζητά νέες πηγές εφοδιασμού ώστε να μην χρειάζεται να βασίζεται πλέον στη Ρωσία. Η ΕΕ για να ενισχύσει την ενεργειακή της ασφάλεια επιδιώκει να μειώσει τις εισαγωγές ενέργειας από τη Ρωσία με δύο τρόπους:

- Με την ενίσχυση της εσωτερικής ενεργειακής αγοράς της ΕΕ, που θα προέλθει από την αύξηση των ενεργειακών ροών μεταξύ των κρατών-μελών
- Με τη δημιουργία εγκαταστάσεων LNG στις χώρες της Ν.Α Ευρώπης, με φυσικό αέριο που θα προέρχεται από τη Κασπία και τη Μέση Ανατολή, το οποίο θα καταφθάνει στην ΕΕ από το Νότιο διάδρομο και δεν θα περνά διαμέσου της Ρωσίας (Tagliapietra 2016, σ. 101)

Εναλλακτικές λύσεις για την ΕΕ αποτελούν η εισαγωγή Αζέρικου αερίου διαμέσου των αγωγών TAP και TANAP, καθώς και το αέριο που προέρχεται από τη Νορβηγία, η οποία μάλιστα το 2012 αποτελούσε το μεγαλύτερο προμηθευτή φυσικού αερίου της Ένωσης, ξεπερνώντας ακόμα και τη Ρωσία. Μια νέα προοπτική για την τροφοδοσία της ΕΕ με φυσικό αέριο αποτελεί η λεκάνη της Ν.Α Μεσογείου, η οποία θα αναλυθεί παρακάτω (De Micco 2014, σ. 22).

¹⁶ Globalview (2016), <http://www.globalview.gr/2016/01/10/%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CF%89%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B1-%CE%BA%CE%B1/> ημερομηνία πρόσβασης 25 Ιουλίου 2017

4.3 Η σημασία της Νοτιοανατολικής Μεσογείου για την ΕΕ

Η λεκάνη της Μεσογείου αποτελεί μια περιοχή με μεγάλο στρατηγικό ενδιαφέρον, γι' αυτόν τον λόγο η ΕΕ επιδιώκει να αναπτύξει πολιτικές, οικονομικές και ενεργειακές σχέσεις με τα κράτη της περιοχής. Πριν την ανακάλυψη των ενεργειακών αποθεμάτων στα κράτη της Ν.Α Μεσογείου η ΕΕ αναζητούσε προμηθευτές πετρελαίου και αερίου στα κράτη της Βόρειας Αφρικής ώστε να μην χρειάζεται να βασίζεται πλέον στο αέριο της Ρωσίας. Ωστόσο, τα γεγονότα που ακολούθησαν την Αραβική Άνοιξη ανέδειξαν τους κινδύνους που ενέχει για την Ένωση η τροφοδοσία από ασταθή καθεστώτα, καθιστώντας την Ν.Α Μεσόγειο μια εξαιρετικά σημαντική εναλλακτική επιλογή (Indeo 2015, σ. 35).

Τα ενεργειακά αποθέματα που βρέθηκαν στις ΑΟΖ της Κύπρου και του Ισραήλ μπορούν να ενισχύσουν σημαντικά την ενεργειακή ασφάλεια της Ένωσης, καθώς η Κύπρος αποτελεί και κράτος-μέλος της. Οι εισαγωγές από την Ν.Α Μεσόγειο θα είναι φθηνότερες σε σχέση με τις εισαγωγές από τη Ρωσία και τη Μέση Ανατολή. Επίσης, βρίσκονται εγγύτερα στην ΕΕ και δεν θα χρειάζεται να περνούν διαμέσου θαλάσσιων διαδρόμων, όπως η διώρυγα του Σουέζ και τα στενά του Ορμούζ από τη Μέση Ανατολή, καθώς και διαμέσου τρίτων χωρών διαμετακόμισης, όπως η Ουκρανία και η Λευκορωσία από τη Ρωσία. Το 2012 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υποστήριξε τη δημιουργία διαδρόμου από τη Ν.Α Μεσόγειο, συμπεριλαμβάνοντας στη λίστα με τα Έργα Κοινού Ενδιαφέροντος, για τη περίοδο 2014-2020, τη δημιουργία του αγωγού Euro-Asia Interconnector, την δημιουργία εγκατάστασης LNG και τον αγωγό που θα ξεκινά έξω από τις ακτές της Κύπρου και θα περνά διαμέσου της Ελλάδας για να καταλήξει στην ΕΕ. Τα προγράμματα αυτά ενδέχεται να χρηματοδοτηθούν από την ΕΕ καθώς δύνανται να ενισχύσουν την εσωτερική ενεργειακή αγορά της Ένωσης (Indeo 2015, σ. 35-37)¹⁷.

Πίνακας 9: Οι πιθανές πηγές φυσικού αερίου από τη λεκάνη της Λεβαντίνης για τη νότια ευρωπαϊκή αγορά μέχρι το 2020

Transport	Partners	Gas capacity achievable for Europe (bcm/year)		Direct cost (USD)	Year	Issues	
LNG plant	Cyprus	1 LNG capacity; 7		10-15 billion	2020	<ul style="list-style-type: none"> Lack of investment and gas Uncertain Israeli strategy 	
	Cyprus & Israel	1-2 LNG plants; 7 – 14					
Pipeline	Israel-Cyprus-Greece	Max. capacity*		17-20 billion	Post 2020	<ul style="list-style-type: none"> Vulnerable to Turkish EEZ or Egyptian-Greek EEZ agreements Technical issues, 1 000 km pipeline at depths of 3 000 metres The most expensive option 	
		Israel	11				Pipeline capac.
		Cyprus	3				
	Total		14				
	Israel-Cyprus-Turkey	TANAP capacity		5-10 billion	2023 - 2025	<ul style="list-style-type: none"> Crossing either Syria's, Lebanon's or Cyprus's EEZ raises political issues Lack of spare capacity within the Turkish gas transmission system Russian opposition 	
		Spare capacity					5
		Turkish needs**					6
Total		5-11					
Electricity cable	Israel-Cyprus-Greece	Electric power from gas-fired plants; 2 000 MW		2 billion	2016	<ul style="list-style-type: none"> Technical issues, 1 000 km cable at depths of up to 2 000 metres 	

Source: own elaboration based on data from [ELIAMEP](#).

πηγή: De Micco P.(2014), *The prospect of Eastern Mediterranean gas production: An alternative energy supplier for the EU?*, Directorate-General for External Policies, Policy Department, *βασισμένος σε στοιχεία από ELIAMEP*¹⁸

¹⁷ Στο ίδιο, σελ. 36-37

¹⁸De Micco P.(2014), ο.π. σελ.23

Η ΕΕ ενδιαφέρεται να συνεργαστεί με τα κράτη της Ν.Α Μεσογείου και να εξασφαλίσει την ασφαλή εξόρυξη και παραγωγή φυσικού αερίου από τα κοιτάσματα της περιοχής, αυξάνοντας τις εμπορικές συναλλαγές στη λεκάνη της Λεβαντίνης. Για να συμβεί αυτό, θα πρέπει να γίνουν επενδύσεις για τη δημιουργία αγωγών διαμετακόμισης, καθώς και να ανακαλυφθούν επιπρόσθετα αποθέματα. Για να προσελκύσουν τα κράτη επενδύσεις θα πρέπει πρώτα να ομαλοποιηθεί η κατάσταση σε αυτήν την πολυτάραχη περιοχή. Τα ενεργειακά αποθέματα της Κύπρου που έχουν ανακαλυφθεί μέχρι τώρα (από το κοιτάσμα Αφροδίτη) είναι περιορισμένα και θα μπορέσουν να καλύψουν τις ανάγκες μόνο των νότιοανατολικών κρατών της ΕΕ. Για να υπάρχει μεγαλύτερη παροχή φυσικού αερίου προς την ΕΕ θα πρέπει να συμπεριλαμβάνεται και το αέριο από το κοιτάσμα Λεβιάθαν του Ισραήλ. Μια άλλη επιλογή για την ΕΕ είναι να μεταφέρεται το φυσικό αέριο της Ν.Α. Μεσογείου σε αυτήν διαμέσου της Τουρκίας, που αποτελεί μια πολύ κερδοφόρα περίπτωση. Παρά ταύτα, όπως είχε αναφερθεί και παραπάνω, η εσωτερική κατάσταση της χώρας, η αναθεωρητική εξωτερική πολιτική που ακολουθεί καθώς και η πρόσφατη επαναπροσέγγιση των σχέσεων της με τη Ρωσία την καθιστούν μια αναξιόπιστη διαμετακομιστική χώρα (Indeo 2015, σ. 37-39).

Ενδιαφέρον έχει να παρατηρήσουμε και την αντίδραση της Ρωσίας όσον αφορά την ανακάλυψη των ενεργειακών αποθεμάτων στη λεκάνη της Ν.Α Μεσογείου. Η Ρωσία επιδιώκει να κυριαρχήσει και στην αγορά φυσικού αερίου της Ν.Α Μεσογείου, ώστε να μπορέσει να διατηρήσει τη τροφοδοσία της ΕΕ καθώς και να εμποδίσει την Τουρκία από το να καταστεί η σημαντικότερη διαμετακομιστική και εξαγωγική χώρα της περιοχής. Η Ρωσία επιδιώκει να αποκτήσει το αποκλειστικό δικαίωμα εξαγωγής του υδροποιημένου φυσικού αερίου που θα παράγεται στην περιοχή ώστε να μην καταφέρει η ΕΕ να δημιουργήσει μια ολοκληρωμένη ενεργειακή αγορά που δεν θα έχει ανάγκη το φυσικό της αέριο. Επιπλέον, επιθυμεί να εξάγει το φυσικό αέριο της Μεσογείου στην Κίνα, την Ιαπωνία και την Ινδία, καθώς αποτελούν χώρες με αυξημένες ενεργειακές ανάγκες και με ελκυστικότερες τιμές σε σύγκριση με την ευρωπαϊκή αγορά. Γι' αυτό η Ρωσία προσπαθεί να κρατά δεσμούς με τα κράτη της περιοχής ενώ η ρωσική εταιρία Gazprom έχει ήδη κλείσει εικοσαετή συμφωνία για την εκμετάλλευση του κοιτάσματος Tamar, αποστερώντας το από την ΕΕ (De Micco 2014, σ. 18). Επίσης, η Gazprom πρόκειται να λάβει μέρος στην εκμετάλλευση του κοιτάσματος Λεβιάθαν που θα ξεκινήσει το 2017. Επιπρόσθετα, η Ρωσία δημιουργεί καλές σχέσεις με την Κύπρο υποστηρίζοντας την στη διαμάχη της με τη Τουρκία για το Κυπριακό ζήτημα, ενώ της παρείχε και οικονομική βοήθεια κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, χορηγώντας της ένα 5ετές δάνειο το 2011. Για να μειώσουν την επιρροή της Ρωσίας στην περιοχή, προς όφελος της ΕΕ, οι ΗΠΑ υποστηρίζουν τη συμμαχία Ελλάδας, Κύπρου, Ισραήλ βοηθώντας τις τρεις αυτές χώρες με παροχή αμυντικής βοήθειας και συμμετοχή στις στρατιωτικές ασκήσεις τους. Ακόμη ένα μεγάλο βήμα για να διατηρήσουν το ρόλο τους στην περιοχή είναι η συνεισφορά τους στην επίλυση των διαμαχών ανάμεσα σε Τουρκία-Κύπρο και Ισραήλ-Λίβανο σχετικά με τις οριοθετήσεις των θαλασσιών ζωνών τους (De Micco 2014, σ. 19-20).

4.4 Επιζητώντας την Ενεργειακή Αυτάρκεια της Ένωσης-ο ρόλος των ΑΠΕ

Τα κοιτάσματα φυσικού αερίου που ανακαλύφθηκαν στη λεκάνη της Ν.Α Μεσογείου θα παίξουν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στο μέλλον της περιοχής και της ΕΕ καθώς το φυσικό αέριο έχει αποκτήσει μια ιδιαίτερη σημασία τα τελευταία χρόνια. Λόγω περιβαλλοντικών περιορισμών το φυσικό αέριο, σε σχέση με τις υπόλοιπες συμβατικές μορφές ενέργειας, αποκτά σταδιακά μεγαλύτερη δύναμη διότι έχει χαμηλότερες εκπομπές ρύπων, με αποτέλεσμα «να αποτελεί βασικό στοιχείο της στρατηγικής της ΕΕ για να μεταβεί σε μια οικονομία χαμηλής κατανάλωσης άνθρακα» (Λοβέρδου-Τυπάλδου 2012, σ. 366). Ωστόσο, εξαιτίας της δραματικής αύξησης των περιβαλλοντικών προβλημάτων και την ανάγκη περιορισμού του ποσοστού αύξησης της θερμοκρασίας της γης, το μέλλον της ενέργειας θα βασιστεί κυρίως στις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας, καθώς το φυσικό αέριο αποτελεί ένα ορυκτό καύσιμο (Λοβέρδου-Τυπάλδου 2012, σ. 366). Παγκόσμιο στόχο, ιδιαίτερα μετά το Πρωτόκολλο του Κιότο και τη Διάσκεψη του 2015 στο Παρίσι για την κλιματική αλλαγή, αποτελεί η αειφόρος ανάπτυξη.

Το 1992 θεσπίστηκε στο Ρίο της Βραζιλίας «η Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή», την οποία επικύρωσε και η ΕΕ. Βασικός στόχος της σύμβασης ήταν η μείωση, ή έστω η σταθεροποίηση, των αερίων του θερμοκηπίου που συγκεντρώνονται στην ατμόσφαιρα ώστε να περιοριστεί το φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής. Στην τρίτη σύνοδο το 1997 υπεγράφη το Πρωτόκολλο του Κιότο, το οποίο έθετε πλέον και νομικά δεσμευτικούς στόχους για τα συμβαλλόμενα μέρη, με βασικό στόχο να μειωθούν οι εκπομπές ρύπων από τα ανεπτυγμένα κράτη. Μάλιστα, το 14% των παγκόσμιων εκπομπών ρύπων προέρχεται από τα κράτη-μέλη της ΕΕ (Κακάρας και Χατζηλάου 2012, σ. 243-244).

Η περιβαλλοντική και η ενεργειακή πολιτική της ΕΕ έχουν ως κοινό στόχο την προστασία του περιβάλλοντος, καθώς η Ένωση έχει θεσπίσει πολιτικές που θα προωθούν την αειφόρο ανάπτυξη. Πριν την παρουσίαση της Λευκής Βίβλου από την Επιτροπή, «Ενέργεια για το μέλλον: ανανεώσιμες πηγές ενέργειας», οι ΑΠΕ δεν είχαν συμπεριληφθεί ποτέ ξανά στην ενωσιακή νομοθεσία. Η Επιτροπή είχε προτείνει να αυξηθεί η συνεισφορά των ΑΠΕ όσον αφορά την κατανάλωση ενέργειας από τα κράτη-μέλη της ΕΕ στο 12% μέχρι το 2010. Με τη θέσπιση δύο οδηγιών η πρόταση της επιτροπής εξελίχθηκε σε δεσμευτικό κανόνα για τα κράτη-μέλη. Συγκεκριμένα, πρόκειται για την «Οδηγία 2001/77/ΕΚ για την προώθηση ηλεκτρισμού από ΑΠΕ και την Οδηγία 2003/30/ΕΚ για την προώθηση της χρήσης βιοκαυσίμων ή άλλων ανανεώσιμων καυσίμων για τις μεταφορές» (Φαραντούρης 2012, σ. 12-13).

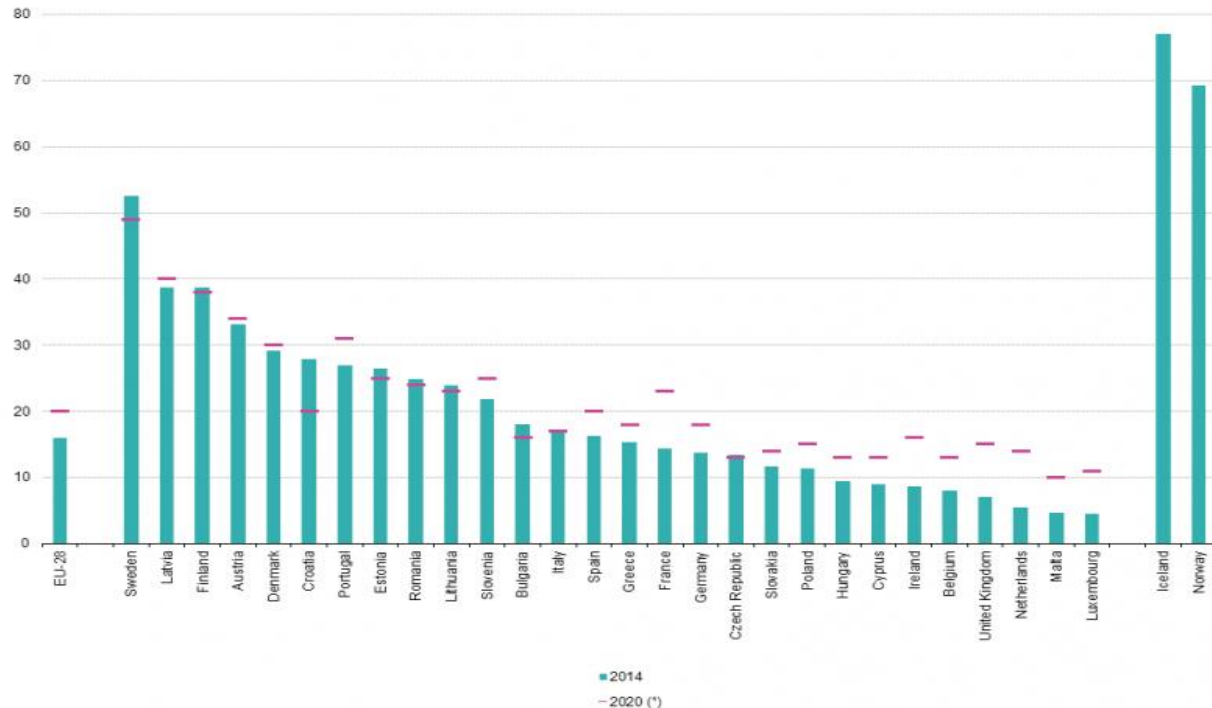
Το 2008 η Επιτροπή είχε προτείνει ένα νομικά δεσμευτικό κείμενο για να μπορέσει μελλοντικά να επιτευχθεί ο στόχος «20-20-20» και να εφαρμοστεί το «Climate and Energy package», το οποίο έγινε αποδεκτό το 2009. Τα μέτρα που θα πρέπει να ληφθούν από τα κράτη-μέλη περιλαμβάνουν:

- Τη μείωση τουλάχιστον κατά 20% μέχρι το 2020 των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου σε σύγκριση με τα ποσοστά του 1990 (στην περίπτωση που θα συμμετέχουν και τα υπόλοιπα ανεπτυγμένα κράτη το ποσοστό θα ανέλθει στο 30%)
- Να αυξηθούν οι ΑΠΕ (αιολική, ηλιακή, υδροθερμική, γεωθερμική, βιομάζα κλπ.) στο 20% της συνολικής ενέργειας που παράγεται από τα κράτη της ΕΕ μέχρι το 2020, αυξάνοντας

και την ενεργειακή αυτάρκεια της Ένωσης. Έκαστο κράτος-μέλος είχε νομικά δεσμευτικούς στόχους για την παραγωγή ενέργειας από ΑΠΕ που κυμαίνονται από 10% για τη Μάλτα έως 49% για τη Σουηδία.

- Να μειωθεί η κατανάλωση ενέργειας κατά 20% μέχρι το 2020, βελτιώνοντας την ενεργειακή αποδοτικότητα (Κακάρας και Χατζηλάου 2012, σ. 246).
- Οι μεταφορές να βασίζονται τουλάχιστον κατά 10% σε βιοκαύσιμα νέας γενεάς
- Να δημιουργηθεί μια πραγματικά ανταγωνιστική εσωτερική αγορά ενέργειας (Φαραντούρης 2012, σ. 13).

Πίνακας 10: Η συνεισφορά των ΑΠΕ στην ακαθάριστη τελική ενεργειακή κατανάλωση, 2014 και 2020 (%)

(*) Legally binding targets for 2020. Iceland and Norway: not applicable.
Source: Eurostat (online data code: t2020_31)

Πηγή: Eurostat ([http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Share_of_renewables_in_gross_final_energy_consumption,_2014_and_2020_\(%25\)_YB16.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Share_of_renewables_in_gross_final_energy_consumption,_2014_and_2020_(%25)_YB16.png))

Το 2009 υιοθετήθηκε η «Οδηγία 2009/28/ΕΚ για την προώθηση της χρήσης ενέργειας από ΑΠΕ, με την οποία θεσπίζονται νομικά δεσμευτικοί εθνικοί στόχοι για κάθε κράτος μέλος» ανάλογα με την οικονομική κατάσταση κάθε χώρας και την γεωγραφική της θέση (Φαραντούρης 2012, σ. 13). Η Επιτροπή ενέκρινε το 2011 τον «Ενεργειακό Χάρτη 2050», ο οποίος προέβλεπε τη μείωση των εκπομπών ρύπων από 80 έως 95% μέχρι το 2050 σε σύγκριση με τα ποσοστά του 1990, χωρίς, ωστόσο, να χάσει την ανταγωνιστικότητά της και να διακινδυνεύσει τον ασφαλή εφοδιασμό της (Κακάρας και Χατζηλάου 2012, σ. 246).

Η ΕΕ είναι πρωτοπόρος στην ανάπτυξη τεχνολογιών παραγωγής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές. Ωστόσο, για να ανταποκριθεί στις μελλοντικές προκλήσεις και να διατηρηθεί ως

πρωτοπόρος σε αυτόν τον τομέα, θα πρέπει να επενδύσει ακόμα περισσότερο στην έρευνα, ανάπτυξη και καινοτομία (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2017, σ. 2). Οι ΑΠΕ ίσως να αποτελούν το κλειδί για την ενεργειακή ασφάλεια της ΕΕ και την ανεξαρτητοποίηση της από τις εισαγωγές, καθώς θα βασίζεται πλέον στη δική της παραγωγή. Ακόμη, η δημιουργία δικτύων για τη μεταφορά της παραγόμενης ενέργειας θα οδηγήσει σε μεγαλύτερη ολοκλήρωση της ΕΕ και καλύτερη συνεργασία των κρατών-μελών μεταξύ τους. Η ενεργειακή αυτάρκεια ίσως καταφέρει να εδραιώσει την ολοκλήρωση που χρειάζεται η ΕΕ, ιδιαίτερα σε μια περίοδο που έχουν αυξηθεί οι φωνές των ευρωσκεπτικιστών με αποτέλεσμα να θέτονται σε κίνδυνο τα θεμέλια της Ένωσης.

Βασικό συμπέρασμα του κεφαλαίου αποτελεί η διαπίστωση ότι η εξάρτηση ενός κράτους από τις εισαγωγές ενέργειας από τρίτες χώρες θέτει σοβαρά προβλήματα ενεργειακής ασφάλειας. Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση της ΕΕ, καθώς η ενέργεια που παράγεται από τα κράτη-μέλη της δεν επαρκεί για την κάλυψη των εσωτερικών της αναγκών. Βαδίζοντας σε μια εποχή όπου ο περιορισμός της κλιματικής αλλαγής αποτελεί επιτακτική ανάγκη, τόσο η ΕΕ όσο και τα υπόλοιπα κράτη του πλανήτη, θα πρέπει να περιορίσουν την χρήση των συμβατικών πηγών ενέργειας και να καταφύγουν σε πηγές πιο φιλικές προς το περιβάλλον, όπως το φυσικό αέριο και οι ΑΠΕ.

5. Συμπεράσματα

Απ' την παρούσα ανάλυση γίνεται φανερή η κομβική σημασία που έχει η ενέργεια για όλα τα σύγχρονα κράτη και ο τρόπος που το καθένα από αυτά καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την εξωτερική του πολιτική με βάση τις ενεργειακές του ανάγκες. Η περίπτωση της Ν.Α Μεσογείου αποτελεί ένα χαρακτηριστικό και πολύ επίκαιρο παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο τα κράτη αντιδρούν στην ανακάλυψη ενεργειακών αποθεμάτων, καθώς και του τρόπου με τον οποίο αντιδρούν οι μεγάλες οικονομικές δυνάμεις. Ο ενεργειακός πλούτος των κρατών της Ν.Α Μεσογείου μπορεί να θέσει τις βάσεις για συνεργασία και σταθερότητα σε μια περιοχή που μαστίζεται από έντονες διαμάχες. Ακόμη, θα αναδείξει τη σημαντικότητα των κρατών της περιοχής και θα ενισχύσει σημαντικά την οικονομική τους ανάπτυξη, που σε πολλά από αυτά θα αποτελέσει το εφαλτήριο για κοινωνική και πολιτική σταθερότητα στο εσωτερικό τους.

Ωστόσο, οι χρόνιες εντάσεις και τα εθνικά συμφέροντα κάποιων κρατών ενδέχεται να απειλήσουν τις όποιες προσπάθειες για σταθερότητα και ειρήνη. Όπως αναφέρει η ρεαλιστική προσέγγιση η σύγκρουση είναι αναπόφευκτη καθώς όλα τα κράτη επιθυμούν να αποκτήσουν πρόσβαση σε όσο το δυνατόν περισσότερους ενεργειακούς πόρους για να μεγιστοποιήσουν τη δύναμή τους. Παρ' όλα αυτά, είναι προτιμότερο για τα κράτη της περιοχής να συνεργαστούν ώστε να αποκομίσουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερα οφέλη από την εκμετάλλευση των ενεργειακών αποθεμάτων της περιοχής. Η οικονομική σημασία της ενέργειας και η στρατηγική σημασία της Ν.Α. Μεσογείου δεν αφήνουν αδιάφορες τις μεγάλες δυνάμεις, οι οποίες στην προσπάθειά τους να προωθήσουν τα δικά τους συμφέροντα στην περιοχή, μπορούν να βοηθήσουν τα κράτη να αναπτύξουν τα ενεργειακά τους προγράμματα, επιβεβαιώνοντας την προσέγγιση του ιστορικού δομισμού που υποστηρίζει ότι τα ισχυρά κράτη χρησιμοποιούν την ενέργεια για να προωθούν τα δικά τους συμφέροντά. Σε μια περιοχή όπου χαρακτηρίζεται από έλλειψη εμπιστοσύνης ανάμεσα στα γειτονικά κράτη δεν είναι δύσκολο να επέλθει γρήγορα αποσταθεροποίηση.

Η φιλελεύθερη προσέγγιση αναφέρεται στον περιορισμό του ρόλου του κράτους και την ανάδυση των διεθνών οργανισμών. Τα κράτη της Ευρώπης έχουν δημιουργήσει την ΕΕ για να εξυπηρετούν καλύτερα και σε συλλογικό επίπεδο τα συμφέροντα τους. Ως εκ τούτου, η ΕΕ λειτουργεί ως ανεξάρτητος δρώντας και στον τομέα της ενέργειας, επιδιώκοντας να προωθήσει τα συμφέροντα των κρατών-μελών της. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αντιλαμβάνομενη τους κινδύνους που ανακύπτουν για την ασφάλεια του εφοδιασμού της και την επάρκειά της σε ενέργεια γνωρίζει την καίρια σημασία που έχουν τα κοιτάσματα της Ν.Α Μεσογείου για την τροφοδοσία της. Στη προσπάθεια της να ανεξαρτητοποιηθεί από το φυσικό αέριο της Ρωσίας η ΕΕ πρόκειται να στηρίξει ενεργειακά προγράμματα που θα βοηθήσουν τα κράτη της περιοχής να εκμεταλλευτούν τα ενεργειακά τους κοιτάσματα. Η ΕΕ αποτελώντας τη μεγαλύτερη ενεργειακή αγορά παγκοσμίως δεν μπορεί να συνεχίσει να εισάγει ενέργεια από ασταθείς συμμάχους. Η συνεργασία με τα κράτη της Ν.Α Μεσογείου καθώς και η παραγωγή ενέργειας από ΑΠΕ μπορεί να της παρέχει περισσότερη σιγουριά και ασφάλεια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση:

Ανδριανόπουλος, Α., Ενέργεια και Εξωτερική Πολιτική, http://www.iene.gr/energyweek09/articlefiles/eep/1stSession/4_A_ANDRIANOPOULOS.pdf (τελευταία επίσκεψη 23 Ιουλίου 2017, 22:30)

Βάλβης, Α. (2012) “Διεθνής Πολιτική Οικονομία και περιβαλλοντική ασφάλεια”, στο: Κόντης, Α. και Τσαρδανίδης, Χ. (επιμέλ.) *Διεθνής Πολιτική Οικονομία, Θεωρία, δομή και προκλήσεις της παγκόσμιας οικονομίας*, 2^η εκδ, Αθήνα, Παπαζήσης, σελ. 915-936

Βαληνάκης, Γ. (2010) “Η διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής”, στο: Βαληνάκης, Γ. (επιμέλ.) *Ελληνική εξωτερική και Ευρωπαϊκή πολιτική 1990-2010*, Αθήνα, Σιδέρη, σελ. 21-30

Βαρβαρούσης, Π. (1991) *Ανάλυση της Εξωτερικής Πολιτικής*, 2^η εκδ, Αθήνα, Καρδαμίτσας

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2017) Έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, Έκθεση προόδου για την ενέργεια από ανανεώσιμες πηγές, <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/EL/COM-2017-57-F1-EL-MAIN-PART-1.PDF>, (τελευταία πρόσβαση 25 Ιουλίου 2017, 20:00)

Globalview (2016) “Η Τουρκία ως διαμετακομιστική χώρα ενέργειας”, 1 Οκτωβρίου <http://www.globalview.gr/2016/01/10/%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CF%89%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B1-%CE%BA%CE%B1/>, (τελευταία πρόσβαση 25 Ιουλίου 2017, 19:20)

Κακάρας, Εμ. και Χατζηλάου, Χρ. (2012) “Η εξέλιξη του ευρωπαϊκού συστήματος εμπορίας δικαιωμάτων εκπομπών αερίου του θερμοκηπίου (ETS) και τα πρόσθετα μέτρα για τη δημιουργία ενός ασφαλούς επενδυτικού περιβάλλοντος στον τομέα της ενέργειας”, στο: Φαραντούρης, Ν. Ε. (επιμέλ.) *Ενέργεια: Δίκαιο, Οικονομία και Πολιτική*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 243-269

Καρκαλάκος, Σ. και Πολέμης, Μ. (2015) *Αειφόρος Ανάπτυξη, Περιβάλλον και Ενέργεια*, Αθήνα

Klare, T. M. (2015) “Σκληρή δύναμη, ήπια ισχύς κι ενεργειακή δύναμη, Το νέο εργαλείο εξωτερικής πολιτικής”, *Foreign Affairs the Hellenic Edition*, 6 Μαρτίου <http://www.foreignaffairs.gr/articles/70213/michael-t-klare/skliri-dynami-ipia-isxys-ki-energeiaki-dynami?page=show>, (τελευταία πρόσβαση 23 Ιουλίου 2017, 23:15)

Κοψαχείλης, Β. (2015) “Περίπλοκες Συμμαχίες στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο, Ευκαιρίες αλλά και στρατηγικά κενά στην προσέγγιση Ελλάδας και Κύπρου με Αίγυπτο και Ισραήλ”, *Foreign Affairs the Hellenic Edition*, 19 Μαρτίου <http://foreignaffairs.gr/articles/70233/basilis-kopsaxeilis/periplokes-symmaxies-stin-notioanatoliki-mesogeio>, (τελευταία πρόσβαση 24 Ιουλίου, 23:25)

Κρατερός, Ι. και Στρατή, Α. (2013) *Δίκαιο της Θάλασσας*, 4^η εκδ, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη

Λοβέρδου-Τυπάλδου, Ελ. (2012) “Αξιολόγηση της εξωτερικής ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ και των κρατών μελών”, στο: Φαραντούρης, Ν. Ε. (επιμέλ.) *Ενέργεια: Δίκαιο, Οικονομία και Πολιτική*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 359-381

- Στρατή, Α. (2012) ‘‘Η ΑΟΖ και η συνεισφορά της σε μια νέα ενεργειακή πολιτική’’, στο: Φαραντούρης, Ν. Ε. (επιμέλ.) *Ενέργεια: Δίκαιο, Οικονομία και Πολιτική*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 311-343
- Φαραντούρης, Ν. Ε. (2012) ‘‘Από το Παρίσι στη Λισσαβόνα μέσω Ρώμης: Η εξέλιξη της αρμοδιότητας της ΕΚ/ΕΕ στον τομέα της ενέργειας’’, στο: Φαραντούρης, Ν. Ε. (επιμέλ.), *Ενέργεια: Δίκαιο, Οικονομία και Πολιτική*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 3-16
- Φίλης, Κ. (2012) ‘‘Ενέργεια: Εργαλείο σύγκλισης ή προϊόν ανταγωνισμού; Η περίπτωση της Ανατολικής Μεσογείου’’, στο: Φαραντούρης, Ν. Ε. (επιμέλ.), *Ενέργεια: Δίκαιο, Οικονομία και Πολιτική*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 435-443
- White, B. (2007) ‘‘Διπλωματία’’, στο: Baylis, J. και Smith, S., Υφαντής, Κ. (επιμέλ.) *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής, Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, 3^η εκδ, Αθήνα, Επίκεντρο, σελ. 499-518
- Χαροκόπος, Μ. Ι. (2011) *Ευρωπαϊκό Σύστημα Εξωτερικής Πολιτικής και Διεθνής Πολιτική Οικονομία: Διεθνείς Διαστάσεις των Πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις Αερομεταφορές και το Φυσικό Αέριο*, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης
- Χαροκόπος, Μ. (2012) ‘‘Απελευθερώνοντας το δέσμο Γκιούλιβερ: Εξ-ασφαλίζοντας τον εφοδιασμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης με φυσικό αέριο’’, στο: Φαραντούρης, Ν. Ε. (επιμέλ.) *Ενέργεια: Δίκαιο, Οικονομία και Πολιτική*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 445-465
- Χαροκόπος, Μ. (2013) ‘‘Ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού της ΕΕ: Η Μεσόγειος ως εναλλακτική πηγή εφοδιασμού με Υγροποιημένο Φυσικό Αέριο’’, στο: Φαραντούρης, Ν. Ε. (επιμέλ.) *Ενέργεια: Ναυτιλία και Θαλάσσιες Μεταφορές*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 155-191
- Χαροκόπος, Μ. (2014) ‘‘Η ενεργειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης έναντι των γειτόνων της στα δυτικά Βαλκάνια και στη νότια Μεσόγειο: «Εξαγωγή» ιδεών, διαμόρφωση θεσμών και ανάπτυξη δικτύων’’, στο: Φαραντούρης, Ν. Ε. (επιμέλ.) *Ενέργεια: Δίκτυα και Υποδομές*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 481-497

Ξενόγλωσση:

Alexander, G. (1996) ‘‘Overview, the Context of Renewable Energy Technologies’’, στο: Boyle, Ed. G., *Renewable Energy, Power for a sustainable future*, Oxford, Oxford University Press in association with Open University, σελ. 1-40

BP Azerbaijan, South Caucasus Pipeline, http://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/pipelines/SCP.html, (τελευταία πρόσβαση 24 Ιουλίου, 20:00)

BP Azerbaijan, The Southern Gas Corridor, http://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/Shahdeniz/SouthernCorridor.html, (τελευταία πρόσβαση 24 Ιουλίου, 20:00)

Cropsey, S. (2015) U.S Policy and Strategic Relationship of Greece, Cyprus and Israel: Power Shifts in the Eastern Mediterranean, Hudson Institute

http://www.hudson.org/content/researchattachments/attachment/1459/2015_03_us_policyandthe_strategic_relationshipof_greece_cyprusand_israel_power_shiftsinthe_eastern_mediterranean.pdf, (τελευταία πρόσβαση 24 Ιουλίου, 23:25)

De Micco, P. (2014) The prospect of Eastern Mediterranean gas production: An alternative energy supplier for the EU?, Directorate-General for External Policies, Policy Department [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2014/522339/EXPO-AFET_SP\(2014\)522339_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2014/522339/EXPO-AFET_SP(2014)522339_EN.pdf), (τελευταία πρόσβαση 25 Ιουλίου 2017, 19:50)

Dokos, T. (2016) ‘Energy Geopolitics in the Eastern Mediterranean: The role of Greece’, στο: Giannakopoulos A., Energy cooperation and security in the Eastern Mediterranean: A Seismic Shift towards Peace or Conflict?, The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies, σελ. 37-46 <https://www.ceps.eu/system/files/Energy%20Cooperation%20and%20Security%20in%20the%20Eastern%20Mediterranean%20small%20file.pdf> (τελευταία πρόσβαση 23 Ιουλίου 2017, 18:45)

Dokos, T. και Tsakiris, T. (2012) A Strategic Challenge: The role of Greece in Europe’s Southern Gas Corridor Strategy, ELIAMEP, policy Paper No 17 <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2012/02/policy-paper.pdf>, (τελευταία πρόσβαση 24 Ιουλίου, 22:35)

Grigoriadis, I. N. (2014) ‘Energy discoveries in the Eastern Mediterranean: Conflict or Cooperation’, στο *Middle East Policy Council*, Volume XXI, number 3, <http://www.mepc.org/journal/middle-east-policy-archives/energy-discoveries-eastern-mediterranean-conflict-or-cooperation?print>, (τελευταία πρόσβαση 24 Ιουλίου, 23:20)

Hancock, K. J. και Vivoda, V. (2014) ‘International Political Economy: A field born of the OPEC crisis returns to its energy roots’, στο: *Energy Research and Social Science*, 1, 206-216

Indeo, F. (2016) The Levant energy basin: a geopolitical game changer in the Eastern Mediterranean? , working paper, The Center for Energy Governance and Security, <http://www.naturalgasworld.com/pdfs/Levant%20Indeo%20EGS%20Korea.pdf>, (τελευταία πρόσβαση 24 Ιουλίου 2017, 19:50)

Institute of energy for South-East Europe (2013) The East Mediterranean Geopolitical Puzzle and Risks to Regional Energy security, Brief-monthly analysis, Issue No 103, <http://www.iene.eu/the-east-mediterranean-geopolitical-puzzle-and-the-risks-to-regional-energy-security-p20.html>, (τελευταία πρόσβαση 24 Ιουλίου, 20:00)

Leigh, M. και Brandsma, C. (2012) Energy Resources in the Eastern Mediterranean: Source for Cooperation or Fuel for Tension, The German Marshall Fund of the United States, <http://www.gmfus.org/publications/energy-resources-eastern-mediterranean-source-cooperation-or-fuel-tension>, (τελευταία πρόσβαση 24 Ιουλίου 2017, 19:10)

Mazis, I. Th. και Sotiropoulos, I. P. (2016) The role of energy as a geopolitical factor for the consolidation of Greek-Israeli relations, *Regional Science Inquiry*, http://www.rsijournal.eu/ARTICLES/June_2016/2.3.pdf, (τελευταία πρόσβαση 24 Ιουλίου 2017, 19:50)

Ratner, M. (2016) Natural Gas Discoveries in the Eastern Mediterranean, Congressional Research Service, <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44591.pdf>, (τελευταία πρόσβαση 24 Ιουλίου 2017, 19:50)

Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, Turkey’s Energy Profile and Strategy, <http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa> , (τελευταία πρόσβαση 24 Ιουλίου, 20:00)

Richert, J. (2016) ‘‘Turkey’s Energy Leadership Ambitions and Their Implications for Energy Governance in the Eastern Mediterranean’’, στο: Giannakopoulos, A., Energy cooperation and security in the Eastern Mediterranean: A Seismic Shift towards Peace or Conflict? , The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies, σελ. 47-63,

<https://www.ceps.eu/system/files/Energy%20Cooperation%20and%20Security%20in%20the%20Eastern%20Mediterranean%20small%20file.pdf> , (τελευταία πρόσβαση 24 Ιουλίου, 22:15)

Tagliapietra, S. (2016) ‘‘Will the European Market Need East Mediterranean Gas?’’, στο: Giannakopoulos, A., Energy cooperation and security in the Eastern Mediterranean: A Seismic Shift towards Peace or Conflict?, The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies, σελ. 97-108,

<https://www.ceps.eu/system/files/Energy%20Cooperation%20and%20Security%20in%20the%20Eastern%20Mediterranean%20small%20file.pdf> , (τελευταία πρόσβαση 25 Ιουλίου, 19:20)

Trans Adriatic Pipeline, TAP at a glance, <https://www.tap-ag.com/the-pipeline> , (τελευταία πρόσβαση 24 Ιουλίου, 20:05)

Trans Anatolian Natural Gas Pipeline, Why TANAP ?, <http://www.tanap.com/tanap-project/why-tanap/> , (τελευταία πρόσβαση 24 Ιουλίου, 20:05)

Zemach, S. (2016) ‘‘Israel’s Exploitation of Hydrocarbons: Status Quo or Quo Vadis?’’ στο: Giannakopoulos, A., Energy cooperation and security in the Eastern Mediterranean: A Seismic Shift towards Peace or Conflict?, The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies, σελ. 64-74,

<https://www.ceps.eu/system/files/Energy%20Cooperation%20and%20Security%20in%20the%20Eastern%20Mediterranean%20small%20file.pdf> , (τελευταία πρόσβαση 23 Ιουλίου, 19:00)